

Lamed

List za radoznale

Izabrao i priredio Ivan L Ninić

Godina 12

Broj 5

Maj 2019.

Isaija Berlin

O sposobnosti političkog rasuđivanja

Šta znači imati sposobnost političkog rasuđivanja? Šta znače politička mudrost, ili nadarenost, ili politička genijalnost, ili makar samo politička umešnost, znanje kako nešto treba uraditi? Možemo pokušati da odgovorimo na to pitanje tako što ćemo utvrditi šta imamo na umu kad kritikujemo ili sažaljevamo one državnike kojima nedostaju pomenute osobine. Ponekad se žalimo da su zaslepljeni predrasudama ili strašću, ali šta to oni zapravo ne vide? Kažemo da ne razumeju vreme u kojem žive, ili da se opiru takozvanoj "logici činjenica", ili da "pokušavaju da vrata časovnik unazad", ili da je "istorija protiv njih", ili da su neznalice, to jest nesposobni da uče, ili pak da su nepraktični idealisti, vizionari i utopisti, hipnotisani snom o nekoj bajnoj prošlosti ili neostvarivoj budućnosti.

Reklo bi se da svi ti izrazi i metafore pretpostavljaju da postoji nešto što treba znati (i o čemu kritičar ima neku predstavu), a što ti jadni ljudi - ko zna zašto - nisu uspeli da dokuče; to može biti neumitno kretanje nekog kosmičkog sata, koje nijedan čovek ne može izmeniti, ili neki sklop stvari u vremenu i prostoru, ili u nekom tajanstvenijem mediju - "području duha" ili "krajnjoj stvarnosti"; kako god bilo, to je nešto što svaki pojedinac mora da shvati ako želi da izbegne neprestana osujećenja.

Ali o kakvom je znanju reč? Pripada li ono nekoj nauci? Postoje li doista zakoni koje treba otkriti, pravila koja treba naučiti? Mogu li se državnici poučavati nečemu što se zove politička nauka - nauka o odnosima ljudskih bića, kako međusobnim, tako i onima prema prirodnoj sredini - koja se, kao i druge nauke, sastoji od sistema proverljivih hipoteza grupisanih pod

određene zakone, i koja čoveku omogućuje da daljim eksperimentima i posmatranjima otkrije druge činjenice i proverii novu hipotezu?

U to su, izvesno, verovali, manje ili više otvoreno, Hobs i Spinoza, svaki na svoj način, kao i njihovi sledbenici; takvo gledište postajalo je sve moćnije u osamnaestom i devetnaestom veku, kad su prirodne nauke stekle ogroman ugled i kad su činjeni pokušaji da se sve što je nesvodivo na prirodne nauke isključi iz područja znanja u pravom smislu. Ambiciozniji i ekstremniji naučni deterministi, poput Holbaha, Helvecijusa i Lametrija, smatrali su da onaj ko raspoláže dovoljnim znanjem o opštoj ljudskoj prirodi i o zakonima društvenog ponašanja, i dovoljnim znanjem o stanju ljudskih bića u datom trenutku, može naučno predvideti kako će se ta ljudska bića, ili barem njihove velike grupe - čitava društva ili klase - ponašati pod nekim drugim datim okolnostima. To je potkrepljivano tvrdjenjem koje je tada ljudima izgledalo prilično razumno: kao što inženjeri, arhitekti ili pronalazači moraju znati mehaniku, tako isto svako ko želi da navede velike grupe ljudi da nešto učine mora znati socijalnu mehaniku. Na šta bismo se, inače, mogli osloniti osim na nasumične utiske, polovično zapamćene, nepouzdana sećanja, nagađanja, pravilo palca, nenaučne hipoteze? Time se, svakako, moramo zadovoljiti ako ne raspolážemo odgovarajućom naučnom metodom; ali bismo morali biti svesni da takvo postupanje nije bolje od proizvoljnih nagađanja primitivnih ljudi ili žitelja Evrope u Mračnim Stolećima - to jest, da je prava nauka već svojim prvim koracima prevazišla ta nezgrapna oruđa. I dan-danas se (u visokoškolskim ustanovama) mogu naći ljudi koji tako razmišljaju.

Manje ambiciozni mislioci, pod uticajem začetnika nauke o životu s kraja osamnaestog veka, bili su skloniji da nauku o društvu zamišljaju kao nekakvu društvenu anatomiju. Da bi neko postao dobar lekar nužno je, ali ne i dovoljno, da poznaje teoriju anatomije. Naime, on mora znati i kako da je primeni na specifične slučajeve - na posebne pacijente, koji pate

od posebnog oblika neke posebne bolesti. To se ne može u potpunosti naučiti iz knjiga ili od profesora, jer iziskuje znatno lično iskustvo i prirodnu nadarenost. Ipak, ni iskustvo ni prirodni darovi nikad ne mogu potpuno zameniti znanje sadržano u jednoj razvijenoj nauci - recimo, patologiji ili anatomiji. Poznavanje teorije možda nije dovoljno da bi se izlečio bolesnik, ali njeno nepoznavanje je kobno. Po analogiji s medicinom, mane kakve su loše političko rasuđivanje, nedostatak realizma, utopijanstvo, opiranje napretku i tako dalje, smatrane su posledicom nepoznavanja ili zanemarivanja zakona društvenog razvoja, to jest zakona društvene biologije (koja vidi društvo kao organizam pre nego kao mehanizam) ili odgovarajuće političke nauke.

Nauci skloni filozofi osamnaestog veka strasno su verovali upravo u takve zakone i nastojali su da potpuno objasne ljudsko ponašanje predvidljivim dejstvom obrazovanja i prirodne sredine, i izračunljivim rezultatima igre apetita i strasti. Međutim, upravo onda kad je objašnjenje izgledalo najpotrebnije (za vreme jakobinskog terora i posle njega), pokazalo se da taj pristup objašnjava tek neznatan deo stvarnog ponašanja ljudskih bića, da grubo greši u predviđanjima i analizama tako krupnih pojava kakve su porast i razmah nacionalizma, jedinstvenost različitih kultura i sukobi među njima, kao i događaji koji vode u ratove i revolucije, i da pokazuje malo razumevanja za ono što se, u najširem smislu, može nazvati duhovnim ili duševnim životom (pojedinaca ili čitavih naroda) i za nepredvidljivu igru iracionalnih činilaca; zato su na tom polju nužno nicali nove hipoteze, a svaka od njih zahtevala je odbacivanje svih drugih i status poslednje i konačne istine o tom predmetu.

Mesijanski propovednici - proroci - poput Sen-Simona, Furijea i Konta, dogmatični mislioci poput Hegela, Marksa i Špenglera, istorijski orijentisani teološki mislioci od Bosijea do Tojnbija, popularizatori Darvina, primenjivači ove ili one dominantne sociološke ili psihološke škole pokušavali su da popune prazninu nastalu usled nemoći filozofa osamnaestog veka da izgrade pravu, uspešnu nauku o društvu. Svaki od tih apostola devetnaestog veka polagao je zahtev na isključivo posedovanje istine. Svima im je bilo zajedničko verovanje da postoje jedan veliki, opšti model i jedna jedina metoda pomoću koje se on može razumeti, i da bi poznavanje tog modela i te metode poštedelo državnike mnogih grešaka, a čovečanstvo mnogih užasnih tragedija.

Niko nije izričito poricao da su se državnici poput Kolbera, Rišeljea, Vašingtona, Pita ili Bizmarka dobro snalazili i bez takvog znanja, i da su graditelji očigledno pravili mostove pre no što su otkriveni principi mehanike, i da su mnogi ljudi koji, po svoj prilici nisu znali anatomiju, uspešno lečili bolesti. Priznavalo se da mnogo toga mogu postići - i da su i postigla - nadahnuta nagađanja i instinktivne veštine

genijalnih ljudi; ali - tako je dalje tekla argumentacija - nema potrebe, pogotovo na kraju devetnaestog veka, da se traga za tako retkim izvorima svetlosti. Neki optimistički raspoloženi sociolozi smatrali su da se načela na kojima se zasnivalo delovanje tih velikih ljudi, iako ih možda oni sami nisu ni bili svesni, mogu ekstrahovati iz egzaktne nauke i na nju svesti; i načela biologije i mehanike morala su jednom biti utvrđena.

Prema tom stanovištu, političko rasuđivanje nikad više neće morati da se oslanja na instinkt, darovitost, iznenadna prosvetljenja i bljeske genijalnosti, koji se ne mogu analizirati; ono će ubuduće verovatno počivati na temeljima pouzdanog znanja. Mogla su se razlikovati mišljenja o prirodi tog znanja (empirijsko ili apriorno) i poreklu njegovog autoriteta (metode prirodne nauke ili metafizika); ali oba njegova vida svodila su se na ono što je Herbert Spenser nazvao naukama socijalne statike i dinamike. Ljudi koji će ga primenjivati biće inženjeri društva; tajanstvena veština vladanja neće više biti nimalo tajanstvena; ona će se prenositi, učiti i primenjivati; ona će biti stvar profesionalne kompetencije i specijalizacije.

Ova teza bila bi uverljivija da se novootkriveni zakoni nisu kasnije pokazali (a po pravilu, jesu) kao drevni truzmi - poput tvrđenja da posle većine revolucija nastupa reakcija (što nam ne kaže mnogo više no virtuelna tautologija da se većina pokreta u nekom trenutku završi, i da onda sledi nešto drugo, što često ima suprotan smer) - ili da im događaji nisu uporno protivrečili, ostavljajući teorijski sistem u ruševinama. Možda niko nije u tolikoj meri umanjio poverenje u pouzdane nauke o ljudskim odnosima kao veliki tirani našeg doba, Lenjin, Staljin i Hitler. Verovanje u istorijske zakone i "naučni socijalizam" zaista je moglo biti od pomoći Lenjinu ili Staljnu, ali ne kao jedan vid znanja, već onako kako fanatična vera u bilo koju dogmu može pomoći čvrsto rešenim ljudima da opravdaju svoja okrutna dela i potisnu svoje sumnje i obzire.

Združenim naporom, Staljin i Hitler su do temelja razorili to velelepno zdanje neumitnih prirodnih zakona. Uz to, Hitler je bezmalo uspeo u svojoj izričitoj nameri da poništi rezultate Francuske revolucije. Ruska revolucija silovito je skrenula čitavo Zapadno društvo s koloseka koji je, do tog vremena, većini posmatrača izgledao prilično stabilan, i zavela ga je u vrludanje pračeno dramatičnim kolapsom, koje marksisti nisu naslutili ništa više no drugi "naučni" proroci. Lako je simetrično urediti prošlost - Volterov slavni cinični epigram koji kaže da je istorija poigravanje s mrtvima nije tako površan kao što bi nam se moglo učiniti na prvi pogled. Prava nauka, međutim, mora biti kadra ne samo da preuredi prošlost, već i da predvidi budućnost. Razvrstavanje činjenica i njihovo raspoređivanje u uredne obrasce ne može se opravdano nazvati naukom. Kažu da je veliki zemljotres koji je unistio Lisabon sredinom osamnaestog veka uzdrmao Volterovu veru u

neminovan ljudski napredak. Na sličan način, veliki i razorni politički potresi našeg doba usadili su strašne sumnje u mogućnost da pouzdana nauka o ljudskom ponašanju postane vodilja ljudima od dela - bili oni industrijalci, socijalni radnici ili državnici. Ovaj predmet, očigledno, treba ponovo razmotriti: pretpostavka da je egzaktna nauka o društvenom ponašanju samo pitanje vremena i pronicljivosti ne izgleda više tako ubedljiva. Kojom bi se metodom služila ta nauka? Izvesno ne deduktivnom: nikad nisu postojali prihvaćeni aksiomi iz kojih bi se, pomoću datih logičkih pravila, moglo izvesti ukupno ljudsko ponašanje. Čak ni najdogmatičniji teolozi ne bi se usudili da idu tako daleko. Dakle, induktivnom? Zakonima koji su utemeljeni na posmatranju velike grupe empirijskih činjenica? Ili hipotetičko-deduktivnim metodama, koje se ne mogu lako primeniti na složenost ljudskih odnosa i poslova?

U teoriji bi, bez sumnje, takve zakone bilo moguće otkriti, ali u praksi za to ima znatno manje izgleda. Ako sam ja državnik suočen s mučnim i odgovornim izborom mogućeg pravca delovanja u nekoj kritičnoj situaciji, da li ću zaista smatrati korisnim - pod pretpostavkom da sebi mogu dozvoliti duže čekanje na odgovor - angažovanje tima specijalista u oblasti političkih nauka na poslu prikupljanja svih vrsta slučajeva iz protekle istorije koji su slični mojoj situaciji, i iz kojih ćemo zatim, ja ili oni, apstrahovati zajednički momenat, da bismo izveli relevantne zakone ljudskog ponašanja? Primeri takve indukcije - ili konstrukcije hipoteza radi sistematizacije istorijskog znanja - ne bi bili brojni, jer je ljudsko ponašanje veoma raznovrsno; a ako pri tom izostavimo ono što je u svakom od njih jedinstveno i zadržimo samo ono što im je zajedničko, dobićemo vrlo mršav, uopšten ostatak, toliko nespecifičan da neće biti od velike pomoći u rešavanju praktične dileme.

Važno je, očigledno, razumeti jednu posebnu situaciju u njenoj punoj jedinstvenosti: pojedinačnog čoveka, događaj i opasnost, pojedinačne nade i strahove koji su aktivno delovali na određenom mestu i u određenom trenutku - u Parizu 1791, u Petrogradu 1917, u Budimpešti 1956, u Pragu 1968. ili u Moskvi 1991. Ne moramo se sistematski usredsrediti na nešto što je zajedničko ovim i drugim situacijama i događajima, koji su im, možda, u nekom pogledu, slični, ali koji možda nemaju upravo ono što u određenom trenutku i na određenom mestu čini ključnu razliku. Ako vozim kola u očajničkoj žurbi, i ako dođem do mosta koji mi izgleda trošan te moram da procenim da li je on u stanju da podnese moju težinu, neko znanje o načelima građevinarstva biće mi nesumnjivo korisno. Ali čak i ako raspoložem takvim znanjem, malo je verovatno da ću se odlučiti da zastanem i obavim potrebne proračune. U krizi mi može pomoći samo ono znanje koje je preraslo u nekakvu polunagonsku

veštinu, nalik na sposobnost da se čita bez istovremene svesti o pravilima jezika.

Ipak, u građevinarstvu mogu biti, na kraju krajeva, formulisani neki zakoni, što ne znači da ih moram neprestano imati na umu. U području političkog delovanja, zakoni su zaista malobrojni: umeće je sve. Uspešni su oni državnici i oni vozači koji ne misle u opštim kategorijama - to jest, ne pitaju se prethodno u kom pogledu je data situacija slična drugim situacijama u ljudskoj istoriji ili od njih različita (kao što vole da rade istorijski sociolozi, ili teolozi u istorijskom ruhu, poput Vikoa i Tojnbijsa). Oni dobro obavljaju svoj posao zato što uočavaju jedinstven spoj karakteristika koji čini određenu situaciju - upravo ovu, a ne neku drugu. Kaže se da su oni kadri da razumeju karaktere određenog pokreta ili pojedinca, neke jedinstvene situacije ili atmosfere, nekog spoja ekonomskih, političkih i ličnih činilaca; nismo spremni da olako pretpostavimo kako se ta sposobnost doslovno može naučiti.

Govorimo, na primer, o izuzetnom njuhu za neke vrste činjenica; pribegavamo metaforama. Kažemo da neki ljudi imaju antene koje im prenose specifične obrise i teksturu date političke ili društvene situacije. Kažemo da oni imaju dobro političko oko, ili nos, ili uho, ili političko čulo koje se može aktivirati zahvaljujući ljubavi, ambiciji ili mržnji, čulo koje izoštravaju (ili pak otupljuju) kriza ili opasnost, i u kojem iskustvo igra ključnu ulogu; da imaju poseban dar, možda ne sasvim različit od dara umetnika ili pisaca. Nemamo na umu nikakvo okultno ili metafizičko svojstvo, nikakvo čarobno oko, kadro da prodre u dubine nedostupne prosečnoj svesti; mislimo na nešto sasvim obično, empirijsko i, po načinu delovanja, gotovo estetsko.

Dar o kojem govorimo pre svega podrazumeva sposobnost obuhvatanja ogromnog amalgama svagda promenljivih, raznobojnih, efemernih podataka koji se neprestano preklapaju, odveć mnogobrojni, odveć brzi, odveć pomešani da bi bili uhvaćeni i pribodeni poput tolikih pojedinačnih leptirova. Takvo obuhvatanje znači sagledavanje činjenica (dobijenih naučnim istraživanjem ili neposrednim opažanjem) i njihovih implikacija kao elemenata nekog jedinstvenog obrasca, kao simptoma prošlih i budućih mogućnosti, pragmatično sagledavanje koje podrazumeva znanje o tome šta možemo - ili šta ćemo - ja ili neko drugi s njima uraditi, i šta one mogu - ili šta će - uraditi nekom drugom ili meni. Da bismo pojmlili situaciju na takav način, potrebno je da uočimo relevantne činjenice, da s njima budemo u nekoj vrsti neposrednog, gotovo čulnog dodira, a ne samo da raspoznavamo njihove opšte karakteristike, da ih razvrstavamo, procenjujemo i analiziramo, da iz njih izvodimo zaključke i da o njima formulišemo teorije.

Da bi bio kadar da to učini kako valja, čovek mora imati, rekao bih, dar srodan onome koji nekim

romanopiscima, na primer Tolstoju i Prustu, omogućuje da prenesu osećaj neposrednog poznavanja tekture života; dakle, ne osećaj haotičnog toka iskustva, već visoko razvijeno razlučivanje onog što je zaista važno od svega ostalog, bilo sa stanovišta samog pisca ili njegovih junaka. A površ svega stoji izoštrjen osećaj za to šta se s čim slaže, šta iz čega ishodi, šta čemu vodi; kako stvari izgledaju drukčije različitim posmatračima i kako na njih može delovati takvo iskustvo; kakav će rezultat verovatno proisteći, u nekoj konkretnoj situaciji, iz međugre ljudskih bića i bezličnih sila - geografskih, bioloških, psiholoških ili ma kojih drugih. To je više osećaj za kvalitativno nego za kvantitativno, više za specifično nego za opšte; to je nekakvo neposredno poznanstvo, za razliku od sposobnosti opisivanja, proračunavanja ili izvođenja, ono što se naziva različitim imenima: prirodna mudrost, imaginativno razumevanje, uvid, moć zapažanja i - manje srećno - intuicija (reč koja opasno sugerise neku gotovo magijsku sposobnost), i što se obično stavlja nasuprot sasvim drukčijim vrlinama - ma koliko one bile velike - teorijskog znanja ili učenosti, erudicije, moći zaključivanja i uopštavanja i intelektualnoj genijalnosti.

Svojstvo koje pokušavam da opišem jeste ono naročito razumevanje javnog života (a uostalom i privatnog) kojim se odlikuju uspešni državnici, kako zli tako i vrlji - ono koje je krasilo Bizmarka (u prošlom veku, nesumnjivo izrazit primer političara obdarenog znatnom sposobnošću političkog rasuđivanja) ili Talejrana ili Frenklina Ruzvelta, kao i ljude poput Kavura ili Dizraelija, Gledstona ili Ataturka, i koje imaju i veliki pisci psiholoških romana; to svojstvo upadljivo nedostaje ljudima čisto teorijske genijalnosti, kakvi su Njutn, Ajnštajn ili Rasel, pa i Frojd. To važi čak i za Lenjina, uprkos ogromnom teorijskom teretu kojim se natovarilo.

Kako ćemo nazvati tu sposobnost? Možda praktičnom mudročću, praktičnim umom, osećajem da će nešto "upaliti", a nešto drugo neće. To je sposobnost sinteze pre nego analize, znanje na kakvo mislimo kad o nekom dreseru kažemo da poznaje svoje životinje, ili o roditeljima da poznaju svoju decu, ili o dirigentu da poznaje svoj orkestar, i koje je različito od znanja hemičara o sadržaju njegovih laboratorijskih epruveta, ili matematičara o pravilima kojima se pokoravaju njegovi simboli. One kojima to nedostaje, bez obzira na njihove moguće druge kvalitete - pamet, maštovitost, ljubaznost, plemenitost, privlačnost, nadarenost za druge stvari - opravdano smatramo politički nesposobnima, u smislu u kojem je Jozef II Austrijski bio nesposoban (iako je, izvesno, s moralnog stanovista, bio bolji nego, na primer, njegovi savremenici Fridrih Veliki i ruska carica Katarina II, koji su mnogo uspešnije postizali svoje ciljeve, i iako je bio blagonakloniji prema čovečanstvu), ili pak u smislu u kojem su se puritanci, Džejs II ili Robespjer (kao,

uostalom i Hitler, a na kraju čak i Lenjin) pokazali nesposobnima da ostvare svoje ciljeve, u najmanju ruku one pozitivne.

Šta je to što su znali imperator Avgust i Bizmark, a nisu znali imperator Klaudije i Jozef II? Car Jozef je, po svoj prilici, bio intelektualno iznad Bizmarka i daleko načitaniji od njega, a možda je i Klaudije znao više činjenica nego Avgust. Ali su Bizmark i Avgust imali moć objedinjavanja ili sintetizovanja kratkotrajnih, beskrajno različitih delića od kojih je sačinjen život na svakom nivou, i koje, uostalom, svako ljudsko biće, u izvesnom stepenu, mora objedinjavati da bi preživelo, ne zastajući da se zapita kako čini to što čini, i da li postoji teorijsko opravdanje za njegovu aktivnost. To, dakle, nikom ne gine, ali Bizmark je to činio na daleko širem polju, naspram šireg horizonta mogućih pravaca delovanja, s daleko više moći - zapravo, u stepenu koji se sasvim ispravno opisuje kao genijalnost. Štaviše, ti osnovni sastojci života, ti delići i komadići koje treba objediniti - videti ih onakvima kakvi su u stvarnosti, to jest, kao spojive s nekim delićima i komadićima a nespojive s drugima - čine teksturu polusvesne i nesvesne ravni našeg života, i suviše su nam poznati, suviše smo srođeni s njima, suviše su nam blizu da bismo ih mogli pedantno klasifikovati.

Naravno, sve što može biti izolovano, posmatrano i ispitivano i treba da bude podvrgnuto tim postupcima. Nema razloga da budemo opskurantisti. Ne delim uverenje nekih romantičarskih mislilaca da se nešto gubi u samom procesu ispitivanja, analiziranja i osvetljavanja, da postoji nešto dragoceno u tami kao takvoj, da su najvažnije stvari odveć duboke za reči, i da ih treba ostaviti na miru jer je i samo njihovo izricanje neka vrsta skrnavljenja. Smatram da je to pogresna i, sve u svemu, škodljiva doktrina. Treba da iznesemo na svetlost dana, artikulisemo i obuhvatimo odgovarajućom naukom sve što možemo. "Ubijamo da bismo secirali", pisao je Vordsvort; istina je da to ponekad činimo; s druge strane, seciranje otkriva istinu o predmetu kojim se bavimo. Postoje ogromna područja stvarnosti koja se mogu otkriti, objasniti i kontrolisati samo pomoću naučnih metoda, hipoteza i aksioma. Dobrodošlo je sve što nauka može postići. U istorijskim proučavanjima, u klasičnim disciplinama, u arheologiji, lingvistici, demografiji, u istraživanju kolektivnog ponašanja i u mnogim drugim poljima ljudskog znanja i pregnuća naučne metode daju nezamenljivu informaciju.

Ne slažem se sa onima koji smatraju da prirodne nauke i na njima zasnovana tehnologija na neki način kvare naš pogled i ometaju nas da neposredno pristupimo stvarnosti ("biću"), koju su Grci pre Sokrata i srednjovekovni Evropljani gledali pravo u lice. To mi izgleda kao besmislena nostalgična zabluda. Ja samo tvrdim da u praksi ne može sve - tačnije, mnogo toga ne može - biti obuhvaćeno naukama. Naime, kao što

nas je Tolstoj davno poučio, čestice su odveć sićušne, odveć raznorodne, prebrzo se smenjuju, pojavljuju se u suviše složenim spojevima, odveć su bitan sastojak onog što jesmo i što činimo, da bi se mogle u dovoljnoj meri podvrgnuti apstrakciji, onom minimumu uopštavanja i formalizacije - idealizaciji - koji iziskuje svaka nauka. Na kraju krajeva, Fridrih Pruski i Katarina Velika osnovali su naučne akademije (koje su još slavne i značajne) uz pomoć francuskih i švedskih naučnika - ali od njih nisu očekivali da ih pouče kako da vladaju. Iako je otac sociologije, uvaženi Ogist Kont, izvesno znao mnogo više činjenica i zakona nego bilo koji političar, njegove teorije danas su samo žalosni, kabasti, nezgrapni fosili u matici znanja, neka vrsta muzejske atrakcije, dok su nam Bizmarkovi politički darovi - ako smem ponovo da podsetim na tog nimalo uzornog čoveka, ali možda najuspešnijeg državnika devetnaestog veka - nažalost i danas i te kako poznati. Prirodna politička nauka ne postoji ništa više no prirodna nauka o moralu. Prirodna nauka ne može odgovoriti na sva pitanja.

Ovde bih samo želeo da opovrgnem, ili barem dovedem u sumnju, verodostojnost Frojdove opaske da nauka, doduše, ne može objasniti sve, ali da se ono što njoj izmakne ne može objasniti ni na neki drugi način. Bizmark je razumeo nešto što, recimo, Darvinu ili Džejmsu Klarku Maksvelu nije bilo potrebno da razumeju, nešto o javnoj sredini u kojoj je delovao; razumeo je to onako kako vajari razumeju kamen ili glinu; dakle, razumeo je, u ovom posebnom slučaju, moguće reakcije relevantnih grupa Nemaca, Francuza, Italijana ili Rusa, i to, koliko nam je poznato, bez svesnog izvođenja ili pažljivog proučavanja istorijskih ili nekih drugih zakona, i bez pribegavanja nekom drugom specifičnom ključu ili tajnom sredstvu - ni onima koje preporučuju Mestr, Hegel, Niče, Bergson ili neki moderni iracionalisti, njihovi sledbenici, ni onima koja predlaže suprotni tabor prijatelja nauke. Bio je uspešan zato što je s posebnim darom koristio svoja iskustva i posmatranja za predviđanje toka događaja.

Naučnicima, u najmanju ruku novim naučnicima, takav dar nije potreban. Štaviše, njih školovanje često čini izrazito neosetljivima u tom pogledu. Oni koji su prošli proces naučnog obrazovanja često zastupaju utopijske političke ideje upravo iz uverenja da se proverene metode ili modeli iz njihovih specifičnih oblasti mogu primeniti na čitavu sferu ljudskog delovanja, ili ako ne baš te posebne metode i modeli, onda svakako neka druga metoda, neki drugi model, manje-više slične vrste. To što su naučnici ponekad politički naivni moglo bi se pripisati uticaju nesvesnog, ali zato ne manje pogrešnog, poistovećivanja delotvornih postupaka u formalnim i deduktivnim disciplinama, ili u laboratorijama, s delotvornim postupcima u organizaciji ljudskog života.

Ponavljam: poricanje da laboratorije ili naučni modeli nude nešto - ponekad mnogo toga - što može

biti vredno i za društvenu organizaciju i političku akciju čisti je opskurantizam; ali je uverenje da od njih možemo naučiti više nego od bilo kog drugog oblika ljudskog iskustva jednako zaslepljen vid doktrinarnog fanatizma, koji ponekad vodi mučenju nevinih ljudi od strane pseudonaučnih monomanijaka, rešenih da ostvare milenaristički san. Kad za ljude iz 1789. u Francuskoj, ili iz 1917. u Rusiji, kažemo da su bili odveć doktrinarni, da su se suviše oslanjali na teorije - bilo na teorije iz osamnaestog veka, na primer, Rusoovu, ili iz devetnaestog, na primer, Marksovu - nemamo na umu sledeću argumentaciju: te posebne teorije imale su mnogo nedostataka, ali su, u načelu, mogle biti otkrivene neke bolje, i te bolje bi na kraju zaista usrećile, oslobodile i opametile ljude, i ukinule bi njihovu očajničku zavisnost od improvizacija nadahnutih vođa, koji su tako malobrojni i neravnomerno raspoređeni u vremenu, i tako podložni megalomaniji i strahovitim zabludama.

Imamo na umu nešto suprotno od toga: da teorije kao takve nisu od pomoći u sličnim situacijama. Ne pada nam na pamet da tražimo teoriju degustiranja čaja, ili strogo naučnu arhitekturu. Činioci o kojima treba voditi računa u tim slučajevima odveć su brojni, i sve, kao što sam već rekao, zavisi od veštine njihovog objedinjavanja, kakva god bila naša uverenja ili naš cilj - bilo da smo utilitaristi ili liberali, komunisti ili mistički teokрати, ili da pripadamo onima koji su zalutali u nekoj mračnoj hajdegerijanskoj šumi. Nauke i teorije ponekad nesumnjivo pomažu, ali ne mogu biti ni delimična zamena za dar opažanja, za sposobnost uočavanja čitavog sklopa ljudske situacije i veza među stvarima - a što je taj dar tananiji, što je tajanstvenija njegova oštrina, to mu više moć apstrakcije i analize izgleda tuđa, pa čak i neprijateljska.

Naučno obučeni posmatrač može, naravno, uvek analizirati neko posebno društveno zlo, i predložiti odgovarajući lek, ali, kao naučnik, teško može predvideti na koji će način upotreba tog leka, ili uklanjanje tog izvora bede ili nepravde delovati na druge, naročito one udaljenije delove našeg ukupnog društvenog sistema. Počinjemo od nastojanja da izmenimo ono što vidimo, ali podrhtavanja koja izaziva naša delatnost ponekad se prenose do najvećih dubina našeg društva i potresaju ravni kojih jedva da smo bili svesni, što može voditi najrazličitijim neželjenim rezultatima. Zato je polunagonsko znanje o tim dubinama, znanje o unutrašnjim vezama između površine i drugih, udaljenijih slojeva društvenog i pojedinačnog života (na koje je verovatno Berk prvi skrenuo pažnju, makar i samo zato da bi svoje opažanje usmerio ka sopstvenim tradicionalističkim ciljevima) neizostavni deo dobrog političkog rasuđivanja.

Opravdano se plašimo onih smelih reformatora koji su odveć zaokupljeni svojim vizijama da bi obračali pažnju na sredinu u kojoj rade, i koji zanemaruju nemeerljive činioce - Jana van Lajdena, puritance (engles-

ke protestante), Robespjera, Lenjina, Hitlera, Staljina. Oni, u jednom sasvim doslovnom smislu, ne znaju šta čine (i za to ne mare). Opravdano smo skloni da više verujemo jednako smelim empiričarima, Anriju I, Petru Velikom, Fridrihu Pruskom, Napoleonu, Kavuru, Linkolnu, Lojdu Džordžu, Masariku, Franklinu Ruzveltu (pod uslovom da smo iole na njihovoj strani), jer vidimo da oni razumeju svoj materijal. Zar nije to ono što imamo na umu kad govorimo o političkoj genijalnosti? Ili o genijalnosti u bilo kom drugom području čovekovog delovanja? Nije reč o suprotnosti između konzervativizma i radikalizma, ili između opreznosti i smelosti, već između dve vrste dara. Kao što postoje različite vrste darovitosti, tako postoje i različite vrste ludosti. Dve od tih vrsta direktno su protivrečne, i to na neobičan i paradoksalan način.

Paradoks se sastoji u ovome: u oblasti kojom upravljaju prirodne nauke, neki zakoni i načela priznati su zato što se dobijeni odgovarajućim metodama, to jest, metodama koje su naučni specijalisti overili kao pouzdane. One koji odbacuju ili osporavaju te zakone i metode - na primer, pristalice učenja da je zemlja ravna, ili da gravitacija ne postoji - opravdano smatramo osobenjacija ili umno poremećenim osobama. Ali u običnom životu, a možda i u nekim humanističkim oblastima istraživanja - poput istorije, filozofije ili prava (koje se razlikuju od nauka makar samo time što, izgleda, ne proizvode sve šire i šire generalizacije o svetu, pa čak tome i ne teže) - utopisti su oni koji se suviše uzdaju u zakone i metode preuzete iz drukčijih polja, najčešće iz prirodnih nauka, i primenjuju ih u svojoj oblasti s velikim poverenjem i donekle mehanički.

Umeća življenja, među kojima politika nije na poslednjem mestu, kao i neka istraživanja o čoveku, imaju sopstvene, posebne metode i tehnike, i sopstvena merila uspeha i neuspeha. Utopizam, nedostatak realizma i loše rasuđivanje ovde se ne sastoje u zanemarivanju metoda prirodne nauke, već, naprotiv, u njihovoj preterano revnosnoj primeni. Ovde je neuspeh posledica opiranja onome što daje najbolje rezultate u svakom posebnom polju, nepoznavanja takvih postupaka ili suprotstavljanja njihovoj primeni, bilo u korist neke sistematske metode ili načela, kojima se pridaje univerzalna valjanost - na primer, metode prirodne nauke (Kont) ili metode istorijske teologije ili društvenog razvoja (Marks) - bilo iz želje da se ospore sva načela, sve metode kao takve, i da se naprosto propoveda verovanje u srećnu zvezdu ili lično nadahnuće, što je čist iracionalizam.

Biti racionalan u nekoj sferi, dobro rasuđivati u njoj, znači primenjivati one metode koje su tu najdelotvornije. Ono što je racionalno u jednom naučniku često je utopijsko u istoričaru ili političaru (to jest, željeni rezultati uporno izostaju) i obrnuto. Ta pragmatička trivijalnost povlači posledice koje nije svako spreman da prihvati. Da li državnici treba da

budu naučnici? Da li naučnici treba da vladaju, kao što su priželjkivali Platon, Sen-Simon ili H. Dž. Vels? S jednakim pravom možemo pitati: da li baštovani i kuvari treba da budu naučnici? Botanika pomaže baštovanima, zakoni dijetetike mogu pomoći kuvarima, ali preterano uzdanje u te nauke upropastiće i njih i korisnike njihovih usluga. Izvrstnost kuvara i baštovana uglavnom i danas počiva na njihovoj umetničkoj nadarenosti i, kao što je slučaj i sa političarima, na sposobnosti improvizacije. Podozrenje koje intelektualci osećaju prema politici potiče uglavnom od jednog ne sasvim pogrečnog uverenja: zbog silne želje da vide život na pojednostavljen, simetričan način, oni s previše pouzdanja neposredno primenjuju na život zaključke dobijene operacijama u nekoj teorijskoj sferi, uvereni da će oni i tu dati blagotvorne rezultate. A korolar tog prekomernog poverenja u teoriju, koji je, nažalost, iskustvo odveć često potvrđivalo, glasi: ako se činjenice - to jest, ponašanje živih ljudskih bića - opiru takvom eksperimentu, eksperimentator će izgubiti nerve i pokušać da promeni činjenice ne bi li se one uklopile u njegovu teoriju, što u praksi znači neku vrstu viviseciranja društava dok ne postanu ono što je teorija u početku najavila kao rezultat eksperimenta. Teorija je time zaista "spasena", ali po previsokoj ceni nepotrebnih ljudskih patnji; uz to, pošto je svrha njene primene, barem navodno, bila izbavljanje ljudi od nedača koje bi im, tobož, donele druge, proizvoljnije metode, takav rezultat protivreči nameri. Sve dok na vidiku nema političke nauke, pokušaji da se rasuđivanje pojedinca zameni nekom na silu sklepanom naukom, ne samo da će voditi neuspehu, a ponekad i velikim pošastima, već će i diskreditovati pravu nauku i umanjiti veru u ljudski razum.

Strasno, pa makar i utopijsko zalaganje za nedostižne ideale može srušiti barijere slepe tradicije i promeniti ljudske vrednosti, ali zalaganje za pseudo-naučna ili neka druga lažno overena sredstva - metode kakve oglašavaju metafizički i drugi prevarantski prospekti - može biti samo štetno. Postoji jedna anegdota, ne znam koliko istinita: na pitanje kojim se načelima rukovodio kad je odlučivao da li da krene u rat, premijer lord Solzberi odgovorio je da pogleda u nebo kad odlučuje treba li da ponese kišobran ili ne. U tome verovatno ima malo preterivanja. Ako bi postojala pouzdana nauka o političkoj vremenskoj prognozi, takva procedura bila bi bez sumnje odbačena kao odveć subjektivna. Ali, sa razloga koje sam pokušao da navedem, pouzdana nauka u toj oblasti možda u načelu nije nemoguća, ali je svakako veoma daleko od nas. A kad se ponašaju kao da ona već postoji, ili je tik iza ćoška, politički pokreti (kakva god bila njihova načela i njihovi ciljevi - od najrevolucionarnijih do najnasilnije revolucionarnih) tovaru na sebe težak i nepotreban teret, što neizbežno vodi stradanjima.

Zahtevati ili propovedati mehaničku preciznost, makar samo u načelu, tamo gde joj nema mesta, znači biti slep i zavoditi druge na pogrešan put. Stavije, tu je uvek i ideo čiste sreće - a ona, sa neobjašnjivih razloga, obično radije prati ljude koji dobro rasuđuju nego one druge. Možda i o tome vredi razmisliti.

Engleski filozof, istoričar ideja i književni kritičar ISAIJA BERLIN (Isaiah Berlin, 1909-1997) jedan je od malobrojnih mislilaca dvadesetog veka koji su svoju misaonu energiju - u njegovom slučaju praćenu i neiscrpnom prosvetiteljskom energijom izražavanja - uložili u rasterivanje magle i zlih duhova. Protivnik svih oblika mistifikacije u političkoj teoriji i praksi, kritičar jednostavnih i konačnih odgovora, utemeljio je svoj sistem vrednosti na idejama engleske liberalne misli.

Berlin se rodio u Rigi, glavnom gradu Latvije, a njegov radni vek vezan je za Oksford: tamo je dvadesetih godina studirao, a kasnije predavao socijalnu i političku teoriju. Od 1974. do 1978. bio je predsednik Britanske akademije.

Pored *Četiri ogleđa o slobodi* (1965), koji su dostupni u prevodu na nas jezik (*Nolit* i Filip Višnjić, 1992), posebnu pažnju zaslužuju sledeće Berlinove knjige: *The Age of Enlightenment: The Eighteenth-Century Philosophers*, 1956; *Vico and Herder*, 1976, *Russian Thinkers*, 1978, *Karl Marx*, 1978, *Against the Current: Essays in the History of Ideas*, 1979, *Personal Impressions: Memoires and Tributes*, 1980, *The Crooked Timber of Humanity*, 1991.

Tekst *O sposobnosti političkog rasuđivanja* (*On Political Judgement*) originalno je objavljen u *New York Review of Books*, br. 15, 1996.

Prevela s engleskog Slavica Miletić

Mostovi III

Isaija Berlin je mislioce delio na ježeve i lisice

Alen Deršović

Obrana Izraela

(5)

Ovu knjigu s poštovanjem posvećujem čoveku koji mi je bio dragi prijatelj skoro četrdeset godina, profesoru Aharonu Baraku, predsedniku Vrhovnog suda Izraela, čije su sudske odluke ojačale odbranu Izraela i osnažile vladavinu prava bolje nego što bi ijedna knjiga ikada mogla. A.D.

Da li je Izrael započeo Šestodnevni rat?

OPTUŽBA

Izrael je započeo Šestodnevni rat.

TUŽITELJI

„Godine 1967, Izrael je započeo Šestodnevni rat tako što je krenuo u vazdušni napad na Egipat, Jordan, Siriju i Irak. Izrael je okupirao Istočni Jerusalim, Zapadnu obalu i Gazu, pa se 1,5 miliona Arapa, uglavnom Palestinaca, našlo pod izraelskom okupacijom. Više od 300.000 Palestinaca je naterano u bežaniju. Izrael i dalje drži ove teritorije pod okupacijom.“ (Eva Bjoreng, generalni sekretar Pomoći norveškog naroda, i Stajner Sorli, generalni sekretar Norveškog saveta za izbeglice)

STVARNO STANJE STVARI

Mada je Izrael prvi pucao na Egipat – ali ne i na Jordan – rat je počeo odlukom Egipta da zatvori Akabski zaliv za izraelske brodove i da naredi povlačenje trupa UN sa Sinaja.

DOKAZ

Mada je Izrael ispalio prve pucnjeve, praktično svi priznaju da su Egipat, Sirija i Jordan započeli rat. Ilegalna odluka Egipta da zatvori Tiranski tesnac vojnom silom, bila je od strane međunarodne zajednice prepoznata kao akt rata. Kao što se egipatski predsednik Naser i sam hvalio: „Mi smo znali da je zatvaranje Akabskog zaliva značilo rat sa Izraelom... cilj je bio uništenje Izraela.“ Egipatski komandant u Šarm el-Šehu, mestu na ulasku u tesnac sa koga su Egipćani zapretili da će pucati na svaki izraelski brod koji pokuša da prođe na putu za Eilat, rekao je da je „zatvaranje tesnaca bio akt objave rata.“ Međutim, prema Naseru rat nije trebalo da se vodi oko Tiranskog tesnaca već oko izraelskog „postojanja.“ Niti je planirana mogućnost izraelske predaje. Ovo je, kao i rat 1948, bio rat za planirano istrebljenje.

Radio u Damasku je budio svoje slušaocce: „Arapski narode, ovo je tvoj dan. Požurite na bojište... Neka znaju da ćemo obesiti i poslednjeg imperijalističkog

vojnika na creva poslednjeg cioniste.“ Hafiz al-Asad je naredio sirijskim vojnicima da „udare po neprijateljnim (civilnim) naseljima, da ih pretvore u prašinu, da poploče arapske puteve lobanjama Jevreja. Udrate ih bez milosti.“ Nastupajući napad na Izrael on je okarakterisao kao „borbu za uništenje“. Kairski *Glasovi Arapa* su na sličan način podsticali svoje slušaoce da gledaju da „Izrael bude likvidiran.“ Predsednik vlade Iraka je predviđao: „Praktično neće preostati preživelih Jevreja.“ Kairo je bio pun antisemitskih plakata koji „prikazuju arapske vojnike kako pucaju, gaze, sakate bradate Jevreje sa kukastim nosevim.“

Nije to bila samo retorika. Arapske vojske su se okupljale duž granica Izraela, spremne da udare. Egipatski ratni planovi su uključivali masakr tel-avivskog civilnog stanovništva. Palestinski planovi su uključivali uništenje Izraela „i njegovog stanovništva“. Izraelska obavestajna služba je javljala da su egipatske invazione snage opremljene „kanisterima sa otrovnim gasom“. Postavljalo se samo pitanje da li će arapske vojske moći da zadaju prvi vojni udar. Kao što je predsednik vlade, Levi Eškol, rekao svom kabinetu 21. maja 1967: „Egipćani planiraju da zatvore Tiranski moreuz i da bombarduju atomski reaktor u Dimoni. Slediće opšti napad. Uslediće rat u kome će odlučujući biti prvih pet minuta. Pitanje je ko će kome prvi napasti aerodrome.“ Pošto su bile potrošene sve diplomatske opcije, pošto se saznalo da Egipat planira neposredni napad i da je obavio izviđačke letove iznad izraelske teritorije, izraelske snage su napale egipatske, sirijske i iračke aerodrome ujutru 5. juna 1967. godine. Da li bi ijedna druga razumna nacija, suočena sa sličnom pretnjom uništenja, reagovala drugačije?

Izrael nije napao Jordan jer se nadao da će ta zemlja ostati izvan ratnih dejstava, iako je postojao pakt sa Egiptom. Izrael je kralju Huseinu poslao nekoliko poruka, u kojima je stajalo obećanje da neće napasti Jordan ukoliko ne bude napadnut prvi. Izrael je jasno stavio do znanja da nema nikakvih planova u vezi Zapadne obale ili čak Jevrejskog kvarta u Jerusalimu i Zapadnog Zida u njemu, osim ako bude napadnut. Arapska legija je bila ta koja je započela neprijateljstva između Jordana i Izraela.

Jordan je ignorisao ponovljene izraelske miroljubive uvertire, i počeo artiljerijske napade na jevrejske civilne centre u i oko izraelskih najvećih gradova i naselja. Šest hiljada granata palo je na naseljena jevrejska mesta i ranilo 1.000 civila, mnoge od njih teško. Ubijeno je dvadeset civila i 900 zgrada oštećeno. Topovi Long Tom su gađali predgrađa Tel Aviva, a jordanski avioni su se pridružili sirijskim i iračkim MIG-ovima u bombardovanju civilnih centara u gradovima, naseljima, kibucima i mošavama. Radio u Damasku je ponosno javljao: „Sirijska ratna avijacija je počela da bombarduje izraelske gradove“. Ponavljala

se 1948. godina, kada su arapske vojske namerno i nezakonito gađale izraelske civilne naseljene centre, dok je izraelska vojska napadala legitimne vojne ciljeve.

Uprkos jordanskom neizazvanom napadu na izraelske civile, izraelska vojska nije odgovarala, nadajući se da će Jordan ograničiti svoje vojne akcije na prve salve, ali pošto je Jordan poslao svoje vazdušne snage da bombarduju stambena naselja Natanije, Kfar Sirkina i Kfar Sabe, izraelske vazduhoplovne snage su konačno napale jordanske vojne aerodrome. Zatim su Izraelci prihvatili prekid vatre koji je predložio glavni posmatrač Ujedinjenih nacija, ali su Jordanci nastavili da se bore. Tek tada je Izrael zauzeo Zapadnu obalu i Stari grad Jerusalima – očigledno u odbrambenom ratu protiv Jordana, koji je Jordan započeo iako je Izrael jasno stavio do znanja da ne želi nikakav vojni sukob sa Hašemitskom kraljevinom.

Šestodnevni rat je stvorio još jedan problem sa izbeglicama, ovaj još lakše rešiv u kontekstu rešenja sa dve države. Nekih 200.000 do 250.000 izbeglica koje su napustile Gazu i Zapadnu obalu posle izraelske okupacije tih područja, svakako bi imali pravo povratka na *te teritorije* kada bi se jednom uspostavila palestinska država (bilo bi zanimljivo videti koliko njih stvarno koriste to pravo, pošto korišćenje tog prava – za razliku od prava povratka u Izrael – nema nikakvog velikog političkog ili demografskog uticaja na jevrejsku državu.) Većina izbeglica je otišla svojom voljom. Konačna istorija rata iz 1967, koju je napisao Mihael Oren, kaže: „Malo je Izraelaca došlo čak u kontakt sa civilima, od kojih je većina pobjegla po naredbi Sirije, mnogo pre njihovog napada.“

Generalno rečeno, broj žrtava među civilima je bio „upadljivo mali“ tokom Šestodnevnog rata, pošto se Izrael obezbedio da se najveći deo borbi „vodi bezbedno daleko od glavnih naseljenih područja“, izveštava Oren. Zaista, najveće žrtve nanele su arapske rulje koje su napadale nedužne jevrejske civile u arapskim gradovima koji nisu učestvovali u borbama. Oren sumira situaciju:

Po vestima o izraelskoj pobedi, rulje su napadale Jevrejima naseljene delove gradova u Egiptu, Jemenu, Libanu, Tunisu i Maroku, spaljujući sinagoge i napadajući stanovnike. Posle pogroma u Tripoliju ostalo je 18 mrtvih i 25 ranjenih Jevreja; preživeli su uterani u zatvorske centre. Od 4.000 Jevreja u Egiptu, 800 njih je bilo uhapšeno, uključujući i glavne rabine Kaira i Aleksandrije, a njihovu imovinu je uzela vlada. Drevne zajednice Damaska i Bagdada bile su stavljene pod kućni zatvor a njihove vođe uhapšene i finansijski kažnjene. Ukupno 7.000 Jevreja je proterano, mnogi od njih samo sa onim što su imali u ruci.

Ovim se izbegličkim problemom međunarodna zajednica nikada nije bavila. Druge žrtve među

civilima, kao što smo videli, nanele su arapske granate koje su ciljale jevrejske stanovnike gradova i naselja. Ionako minimalan broj arapskih žrtava bio je manji nego u bilo kom sličnom ratu u modernoj istoriji – što je činjenica koju retko spominju oni koji optužuju Izrael za genocid ili za nediskriminativno ubijanje civila. Glavni efekat Šestodnevno rata bila je sama okupacija.

Da li je izraelska okupacija bila opravdana?

OPTUŽBA

Izraelska okupacija Zapadne obale, Pojasa Gaze i Golanske visoravni posle pobede u Šestodnevnom ratu nema nikakvo opravdanje.

TUŽITELJI

Dva su kristalno jasna faktora koja ne mogu biti zamućena propagandom i pristrasnošću: godine 1948. Izrael je etnički očistio Palestinu da bi napravio mesta za sebe, i kao rezultat toga držao 78% Palestine iz Mandata; i, drugo, 1967. Izrael je nametnuo brutalnu i zlu okupaciju nad preostalim 22% zemlje, Zapadnom obalom i Pojasom Gaze.“ (Ilan Pape)

„Najviše nedavnih ubistava i uništavanja (odnosi se na nasilje koje za uzrok ima drugu intifadu) dogodilo se na Zapadnoj obali i u Gazi, teritorijama koje je Izrael (zajedno sa Jerusalimom) osvojio u ratu 1967. Rezolucija 242 UN – za koju su glasale i Sjedinjene Države – kaže da je trajna okupacija ovih teritorija nelegalna. Rezolucija proglašava 'neprihvatljivost sticanja teritorija ratom'.

„Međutim, Izrael odbija da prekine okupaciju.“ (Maks Elbaum i Hani Kalil, autori koji su svoj prigodni dalji publikaciji *Ratna vremena*, koja se „protivi ratu protiv terorizma“)

STVARNO STANJE STVARI

Izrael je bio spreman da menja zemljište osvojeno u odbrambenom ratu za mir, kao što je kasnije i učinjeno sa Egipćanima i Jordancima, ali ni Palestinci niti Sirijci nisu bili spremni da ponude mir u zamenu za zemljište, kao što je zahtevala Rezolucija 242 Saveta bezbednosti UN.

DOKAZ

Skoro neposredno pošto su savladali arapske vojske koje su se zarekle da će uništiti Izrael, a to i planirale, vlada Izraela sa saglasila sa Rezolucijom 242 Saveta bezbednosti UN, koja je prvi put u istoriji naređivala nekoj naciji vraćanje teritorija koje su zakonito osvojene u odbrambenom ratu. Međutim to je naloženo samo kao deo sveukupnog mirovnog sporazuma kojim se Izraelu priznaje pravo da „živi u bezbednosti“. Evo šta je Rezolucija 242 propisivala:

*(Savet bezbednosti) (1) **Potvrđuje** da ispunjenje principa Povelje zahteva uspostavljanje pravednog i trajnog mira na Bliskom istoku, koji treba da uključuje primenu oba principa koji slede: (i) povlačenje oružanih snaga Izraela sa **teritorija** okupiranih u nedavnom sukobu; (ii) **Odustajanje od svih polaganja prava i stanja zaraćenosti** i poštovanje za i **priznanje suverenosti**, teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti svih država na tom području i njihovog prava da žive u miru sa sigurnim i **priznatim granicama**, bez pretnji i akata primene sile. (bold kurziv naknadno dodat)*

Treba uočiti da rezolucija ne zahteva od Izraela povlačenje sa svih teritorija, samo sa „teritorija“, čime se predviđaju izvesna teritorijalna podešavanja, onakve vrste kakvu je Izrael predložio u Kemp Dejvidu i u Tabi 2000. godine. (Imao sam vrlo malu ulogu savetnika američkom ambasadoru Arturu Goldbergu, koji je igrao veliku ulogu kod pregovora oko Rezolucije.) Izostavljanje određenog člana *the* u tekstu bio je otvoren kompromis na kome su SAD insistirale, da bi se Izraelu omogućilo zadržavanje teritorija koje su potrebne radi osiguranja bezbednih granica.

Izrael je odmah prihvatio principe Rezolucije 242. Prema Morisu, „Izraelska vlada se nadala da će pretvoriti zapanjujuću vojnu pobedu u političko dostignuće: osvojene teritorije su mogle biti razmenjene za mir.“ Navodile su se reči Moše Dajana, koji je tada bio ministar odbrane. Rekao je da „očekuje telefonski poziv od Kralja Huseina“ da bi sa njim razgovarao o razmeni teritorija za mir. Do tog poziva nije došlo sve do više godina kasnije, kada se Husein odrekao svih prava na Zapadnu obalu u korist Palestinske oslobodilačke organizacije. Izraelski kabinet je 19. juna 1967. odlučio da će se Izrael „odreći Sinaja i Golana u zamenu za mir“ sa Egiptom i Sirijom, piše Moris. „Egipat i Sirija su u roku od šest dana odbili ovaj predlog.“

Kao što ćemo videti, Izrael je, u stvari, primenio operativne principe Rezolucije 242 tako što je kasnije vratio sve osvojene teritorije koje je Egipat tražio, kada je Egipat prekinuo sve neprijateljske tvrdnje protiv Izraela. Izrael je takođe vratio zemljište koje je tražio Jordan, kao deo mirovnog sporazuma sa hašemitskom kraljevinom. Najzad, Izrael je ponudio Palestinskim vlastima vraćanje skoro svih preostalih teritorija koje su svojevremeno uzete od Jordana u zamenu za mir, ali su Palestinci tu ponudu, predatu u Kemp Dejvidu i u Tabi 2000. godine, odbili, i umesto toga orijentisali se na terorizam.

S druge strane, glavne arapske države, zajedno sa palestinskim vođstvom, kategorički su odbacile principe Rezolucije 242 iz 1967, pošto se tu tražilo sklapanje mira sa Izraelom – što su oni uporno odbijali. Na samitu u Kartumu, arapski lideri su izdali svoje

poznato saopštenje sa „tri ne“: „Nema mira sa Izraelom, nema pregovora sa Izraelom, nema priznavanja Izraela.“ Palestinci su, u odgovoru na izraelsku mirovnu ponudu zasnovanu na Rezoluciji 242, odgovorili usvajanjem Palestinske nacionalne povelje, koja izričito poriče Izraelu pravo na postojanje i koja obavezuje na nastavak „oružane borbe“ kao jedinog načina da se cela Palestina oslobodi. Palestina je tu definisana kao teritorija koja sadrži ceo Izrael (kao i, očigledno, i ceo Jordan): „Palestina, sa granicama koje je imala tokom Britanskog mandata, je nedeljiva teritorijalna jedinica.“ Zanimljivo je da Ujedinjene nacije, Palestinska povelja je objavila da je „podela (od strane UN) Palestine iz 1947, i uspostavljanje države Izrael, u potpunosti nelegalna“, pošto je to učinjeno „suprotno od volje palestinskog naroda“. Ona je odbacivala „sva rešenja koja su zamena za potpuno oslobođenje Palestine“ kroz oružanu borbu, tvrdeći da su cionizam i Izrael rasistički, kolonijalistički i fašistički.

Svaka mogućnost rešenja sa dve države – duž linija koje je predložila Pil komisija 1937, ili Ujedinjene nacije 1947, što je Izrael sve odmah prihvatio – je na taj način kategorički odbijena od strane Palestinaca koji su zahtevali potpunu kontrolu nad celom Palestinom, uprkos činjenici da su bili na gubitničkoj strani u četiri agresivna rata (Prvi i Drugi svetski rat, rat protiv Izraela 1948, Šestodnevni rat 1967.). Aba Eban, Ministar spoljnjih poslova Izraela, je primetio da je to bio „prvi rat u istoriji koji se završio tako da su pobednici tražili mir a gubitnici tražili bezuslovnu predaju.“ Zaista, Palestinci su od Izraela tražili više nego samo predaju kao nacije.

Palestinska povelja je takođe zahtevala *transfer* svih Jevreja iz Palestine, osim onih „Jevreja koji su živeli u Palestini do početka cionističke invazije“. Kako Palestinci na to gledaju, pošto je cionistička invazija počela pre mnogo godina – najkasnije 1917. a najranije 1882. – ova bi formulacija zahtevala transfer miliona Jevreja čiji su roditelji i roditelji njihovih roditelja živeli u onom što je sada Izrael generacijama, i, u mnogim slučajevima, duže od Palestinaca koji treba da ih izmeste odatle.

Pošto se Jordan, od koga je Izrael uzeo Zapadnu obalu u odbrambenom ratu, naknadno odrekao svih prava na tu teritoriju u korist palestinskih vlasti, i pošto su palestinske vlasti odbacile Zapadnu obalu u zamenu za mir (za razliku od cele Palestine, uključujući i ceo Izrael), Palestinska povelja je proizvela pat poziciju. Nije bilo nikog kome bi Izrael mogao da vrati Zapadnu obalu, u saglasnosti sa Rezolucijom 242, čak i kada bi to hteo, sve dok su Palestinci odbijali da se saglase sa principom br. 2 Rezolucije 242, koji zahteva „prekid svih polaganja prava i stanja zaraćenosti“, i priznanje prava Izraela na „suverenitet, teritorijalni integritet i političku nezavisnost.“ Zajedno sa većinom arapskih

nacija, Palestinci su odbacili Rezoluciju 242, dok ju je Izrael prihvatio, isto kao što je ranije učinio sa *Izveštajem Pil komisije* i UN podelom. Palestinci i Arapi su još jednom odbili rešenje sa dve države, dok je Izrael pokazao spremnost da preduzme korake koji bi vodili do takvog rešenja. Ne uzimajući u obzir istorijsku realnost, anti-izraelski orijentisani akademski obrazovani pojedinci, kao što je Noam Čomski, zavode na pogrešan put svoje studente tako što im govore da su Izrael i Sjedinjene države oni koji odbacuju politički kompromis, dok ga arapske države i PLO prihvataju.

Bilo je, naravno, jednostranih poteza koje je izraelska vlada mogla, i, po mom mišljenju, trebalo da učini posle pobeđe u Šestodnevnom ratu i osvajanja Zapadne obale i Pojasa Gaze, čak i ako Rezolucija 242 nije takvu jednostranu akciju zahtevala – osim ako bi bila praćena mirom i priznanjem od strane arapskih država. (U ovom trenutku odlažem svaku diskusiju u vezi Sinaja, pošto je Izrael tu teritoriju naknadno predao Egiptu u zamenu za mir.) Izrael je mogao, i trebalo da primeni takozvani Alonov plan, predložen od strane izraelskog generala Jigala Alona koji je u to vreme bio Ministar za rad i glavni savetnik premijera. Taj je plan predviđao povlačenje iz svih naseljenih centara Zapadne obale i sa svih drugih okupiranih teritorija, osim iz nekih nenaseljenih područja za koje je ocenjeno da su potrebne kod obezbeđenja izraelskog „teritorijalnog integriteta“ unutar „bezbednih“ granica, što je bilo predviđeno i Rezolucijom 242. Alonov plan je, za razliku od Rezolucije 242, pravio razliku između okupiranja *teritorije* i okupiranja *stanovništva*.

Rezolucija Saveta bezbednosti se isključivo fokusirala na teritorije, ne na ljude. Međutim, na Zapadnoj obali se nalaze gradovi, naselja i sela, kao i velike oblasti koje nisu naseljene. Alonov plan bi primenio „teritorijalni kompromis“ po kome bi Izrael „zadržao devet-deset kilometara širok pojas duž zapadne obale reke Jordan“ kao „bezbednosni pojas“. Učinjena bi bila još neka manja prilagodavanja granica na putu za Jerusalim, da ne bi bilo moguće vraćanje na ono što je Aba Eban, poznati politički „golub“, nazvao „Aušvic linijama“ koje su izraelske naseljene centre izlagale ozbiljnim rizicima.

Mada 1967. godine Izrael nije imao partnere za mir koji bi bili spremni da se obavežu na mir u zamenu za teritorije, bilo bi, po mom mišljenju, mudrije za Izrael da se povukao, jednostrano ako je to potrebno, iz palestinskih nastanjenih centara kao što su Nablus, Ramala, Jerihon, Hebron, Dženin, Betlehem i Tulkarem, dok bi zadržao kontrolu nad uglavnom nenaseljenim područjima značajnim za bezbednost. Da je Izrael uzeo taj kurs, njegovi vojnici ne bi bili okupatorska vojska. Arapi bi se i dalje žalili da je njihova zemlja okupirana, ali Rezolucijom 242 bila su predviđena teritorijalna podešavanja da bi se dobile

bezbedne granice, „bez pretnji i ratnih dejstava“. Štaviše, Arapi bi se žalili da je njihova zemlja okupirana čak i da je Izrael vratio svaki santimetar teritorije osvojene 1967, sve dok bi Izrael i dalje držao jevrejski grad Tel Aviv ili bilo koji drugi deo koji je nekad bio Palestina, ili južna Sirija, pod britanskim Mandatom.

Umesto jednostranog povlačenja iz palestinskih naseljenih centara, Izrael je zadržao kontrolu nad celom Zapadnom obalom, tretirajući je kao ulog u pregovorima za mir sa Jordanom. Ali Jordan nije imao nikakvog interesa da sklapa mir u zamenu za Zapadnu obalu, možda zato što nije želeo da ponovo uspostavi kontrolu nad 600.000 Palestinaca koji bi mogli da destabilizuju klimav hašemitski režim koji je već vladao nad palestinskom većinom u samom Jordanu. Bilo kako bilo, Izrael je 28 godina zadržao kontrolu nad palestinskim naseljenim centrima – od juna 1967. do decembra 1995, kada je te gradove predao na upravljanje palestinskim vlastima, u skladu sa sporazumom Oslo II.

Dvadesetosmogodišnja okupacija ovih naseljenih centara doprinela je mnogim faktorima koji sada postizanje mira čine težim. Međutim, nema nikakve garancije da bi mir bio postignut da palestinski naseljeni centri nisu bili pod izraelskom okupacijom, pošto uklanjanje okupacije ovih centara, od 1995. do 2001. nije ovaj region nimalo približilo miru. A mira nije bilo ni 1948-1967 – tokom perioda kada izraelske okupacije nije ni bilo.

Okupacija je svakako doprinela povećanju broja poginulih u terorističkim napadima od strane Palestinaca, mada je terorizam bio upadljivo prisutan još od 1920-ih, a PLO, koja je bila posvećena terorizmu kao primarnom sredstvu za oslobođenje Palestine, bila je osnovana pre nego što je počela okupacija.

Da li je Izrael bio kriv za Jomkipurski rat?

OPTUŽBA

Izrael je kriv za Jomkipurski rat.

TUŽITELJI

„Odgovornost za novi ratni požar na Bliskom Istoku u potpunosti leži na vođama iz Tel Aviva... Izrael nastavlja agresiju započetu 1967. protiv arapskih zemalja.“ (Generalni sekretar Sovjetskog Saveza, Leonid I. Brežnjev, 9. oktobra 1973)

„Naša pobeda u ratu je zauvek razbila iluziju nepobedivosti vojne moći našeg suseda. Dokazali smo da smo im ravni, kako intelektualno tako i na terenu. Više nema ruganja pravima i dužnostima Arapa, i svakog pojedinačnog Arapina, i njihovog umanjivanja. Oktobarski rat je doneo kraj rasističkoj teoriji urođene

superiornosti izraelskog naroda.“ (Sama El-Baz, egipatski savetnik za nacionalnu bezbednost)

STVARNO STANJE STVARI

Neizazvan napad na Izrael nije bio opravdan i kršio je Povelju Ujedinjenih nacija.

DOKAZ

Oktobra 1973. godine, Egipat i Sirija su izveli iznenadni napad na Izrael, na Jom Kipur, najsvetiji dan jevrejske godine. Napadi su se dogodili takođe na Ramadan, period kada muslimanski lideri često tvrde da bi napad na *njih* kršio religiozne principe i pokazao nepoštovanje prema islamu. Niko ne spori da su Egipćani i Sirijci, koji su Izraelcima naneli značajne gubitke, počeli Jomkipurski rat. Cilj je bio da se povrate teritorije izgubljene tokom Šestodnevno rata – rata koji su Egipćani započeli, iako je Izrael ispalio prve pucnjeve. Na kraju su Egipćani postigli taj cilj i povratili celo Sinajsko poluostrvo, pošto su sklopili „hladni“ mir sa Izraelom. Sirijci nisu uspeali u svom naporu da povrate Golansku visoravan, pošto su odbili da sklope bilo kakav mir sa Izraelom

Izrael je tokom Jomkipurskog rata naučio nekoliko važnih lekcija. Prvo i najvažnije, naučio je koliko je povredljiv na iznenadni napad, čak i ako su granice šire. U pripremama za ovaj napad, Egipat je nabavio veliki broj skad raketa koje su „mogle da dopru do izraelskih naseljenih centara.“ Cilj Arapa je ponovo bio da se ubije što više civila, iako je činjenica da napadi na civilne mete predstavljaju ratni zločin i prekršaj međunarodnog prava. Prvi egipatski napad je uključivao i pokušaj bacanja bombi na Tel Aviv, što su izraelski presretači vojnog vazduhoplovstva sprečili.

Sirijski napad je takođe ciljao izraelska civilna naselja, a sirijske tenkovske snage su skoro uspele da probiju tanke izraelske odbrambene linije koje su štatile naseljena mesta na severu zemlje. Kao što je komandant jedinice zadužene za odbranu severnih gradova Izraela i sela kasnije rekao Agranat komisiji, koja je uspostavljena da ispita zamalo katastrofalnu situaciju, „Imali smo osećaj da se bliži Holokaust.“ Svi su znali šta bi sirijski vojnici uradili zarobljenim civilima, pošto su oni i ranije ubijali zarobljene Izraelce.

I na egipatskom frontu se osećao istinski strah od genocidnog ishoda. Moše Dajan, izraelski Ministar odbrane, poslao je poruku komandantu vazdušnih snaga Izraela da je „Treći Hram“ – što je bila njegova šifra za Izrael – „u opasnosti“. Dajan je predlagao mobilizaciju učenika srednjih škola i ljudi koji su bili prestari za rezervnu službu.

Ponovo je Izraelu jasno stavljeno do znanja da njegovi arapski neprijatelji mogu sebi da dozvole da gube rat za ratom, bez pretnje po sopstveni opstanak i bez opasnosti za njihovo civilno stanovništvo. Ali, ako

bi Izrael izgubio samo jedan rat, to bi moglo da znači kraj jevrejske države, masakr civilnog stanovništva i izbacivanje preživelih van zemlje. Možda je ta stvarnost bilo ono što je motivisalo izraelske vojnike da se bore tako žestoko u odbrani svoje zemlje. Ono što je Moris rekao u vezi motivacije i inicijative izraelskih boraca tokom Rata za nezavisnost, jednako je važno i tokom Jomkipurskog rata: Oni su se borili „za odbranu onih koje vole“, koji su bili „suočeni sa pogubljenjem ukoliko bi rat bio izgubljen.“

Izrael je na kraju pobedio u ratu, ali uz ogromne žrtve. Zanimljivo je da su Egipćani i Sirijci, mada su na kraju izgubili rat, smatrali, i dalje smatraju sebe pobednicima u Ramadanskom ratu (kako oni nazivaju ono što Izraelci zovu Jomkipurskim ratom). U svom govoru 16. oktobra 1973, egipatski predsednik Anvar Sadat je svom narodu rekao: „Egipatske vojne snage su, po svim vojnim standardima, postigle čudo... Te su snage preduzele inicijativu, iznenadile neprijatelja i izbacile ga iz ravnoteže.“ Egipat je „ponovo uspostavio svoju čast“. Slično tome, sirijski predsednik Hafiz al-Asad je svom narodu rekao da je Sirija „pretvorila izraelsku agresiju, od 6. oktobra u povlačenje neprijateljskih snaga“ i „nanela neprijatelju gubitke koji su duboko uzdrmali cionističku tvorevinu.“ On je sirijskom narodu rekao kako su „arapske snage vodile žestoke borbe“, da su „ponovo uspostavile samopouzdanje u arapskog pojedinca.“ Arapska pobjeda se do današnjih dana slavi u Egiptu i Siriji, uprkos realnosti da su se njihove oružane snage spasle prekidom vatre koje su Izraelu nametnule Sjedinjene Države i Sovjetski Savez. Moris je opisao Sadatove i Asadove motive za napad na Izrael:

Obojici, i Sadatu i Asadu, rat je obećavao velike dobitke, počevši od ponovnog uspostavljanja arapskog ponosa. (Posle rata su arapski hroničari pričali čak o „ponovnom rođenju egipatskog čoveka“.) Sama činjenica da su se usudili da krenu u rat protiv nepobedive IDF činila se dubokom odvažnošću; brisanje sramote iz 1967, zapravo sramote iz arapske istorije od 1948, donela bi i jednom i drugom režimu nagradu u smislu popularnosti, legitimnosti i dugovečnosti, kao i velike priloge iz naftnih kraljevstava.

Izrael je naučio još jednu lekciju iz ovih različitih definicija pobjede u ratu: svaki arapski vođa koji može Izraelu da nanese ozbiljnu štetu, motivisan je da to učini, čak i ako će njegova nacija na kraju izgubiti rat. Ovo je tužna realnost za koju postoji nekoliko razloga. Najpre, ulog je neuporedivo manji za sve arapske zemlje koje izgube rat protiv Izraela. One mogu da izgube nešto teritorije (koju mogu da povrate u zamenu za ponuđen mir), i nešto vojnika, ali opstanak njihove nacije i njihovih civila nije na kocki. Drugo, svaki arapski lider koji ima i najmanju šansu da porazi Izrael, biće hvaljen i nagrađen za pokušaj, ali i osuđivan, možda i zbačen sa vlasti, ako to ne pokuša. Zbog toga

je za očuvanje mira toliko važno da Izrael ostane vojno kvalitativno nadmoćniji nego sve arapske vojske koje ga okružuju zajedno. Ako ta vojna superiornost ikada bude izgubljena, praktično je sigurno da će Izrael biti napadnut. Zbog toga Nelson Mandela nije bio u pravu kada je predložio bilo kakvu analogiju između izraelskog odbrambenog nuklearnog programa i iračkih napora da razvije oružje za masovno uništenje u agresivne svrhe. Evo šta je Mandela rekao: „Ali ono što znamo je da Izrael ima oružje za masovno uništenje. O tome niko ne govori. Zbog čega bi za jednu zemlju trebalo da postoji jedan standard, naročito ako je ona crna, a drugi za drugu zemlju, Izrael, zato što je ona bela.“

Izrael ima nuklearno oružje od 1960. Nikada ga nije koristio, čak ni tokom Jomkipurskog rata. Za izraelske nuklearne kapacitete se kaže da verovatno nikada neće ni biti upotrebljeni jer mogu da se iskoriste jedino ili suviše rano ili suviše kasno: ako bi Izrael ikada upotrebio nuklearno oružje da bi sprečio katastrofu, to bi bilo osuđeno u celom svetu. Ako bi sačekao i upotrebio pošto se katastrofa već dogodila, bilo bi prekasno. Izraelski nuklearni arsenal je krajnje sredstvo opomene radikalnom režimu koji bi težio proizvodnji Armagedona (što u svom korenu ima, bukvalno, ime malog sela u Izraelu, Megida). Postoji opasnost da se nade neki radikalni islamski vođa koji je više fokusiran na drugi svet, svet posle ovog, i koga neće zastrašiti čak ni izgledi uzajamnog nuklearnog uništenja.

Napadajući Izrael na Jom Kipur 1973, Sadat je postigao oba svoja cilja. Osim što je ponovo uspostavio egipatsku čast, on je takođe povratio ceo Sinaj pod egipatsku kontrolu. Čim je Sadat hrabro stavio do znanja da je spreman da sklopi mir sa Izraelom u zamenu za Sinaj, izraelska vlada, tada pod kontrolom Likud partije, koja važi za jastrebove, i njenog tvrdog vođe Menahema Begina, odmah je podigla i vratila svoje naseljenike na Sinaju, i vratila sve Egipćanima, uključujući i izvore nafte. Odluka da se sklopi mir, makar on bio i tako hladan, u zamenu za strateški i sirovinski važan Sinaj, možda je Sadata koštala života – kao i pre četvrt veka odluka jordanskog kralja Abdulu da samo razmotri mir sa Izraelom. Ali to je pripremila put jordanskom Kralju Huseinu, Abdulinom unuku, da sklopi mir sa Izraelom.

Pošto se Jordan odrekao svih prava na Zapadnu obalu u korist Palestinskih vlasti, nije bilo zemlje koju bi Izrael mogao da menja za mir. (Izrael je, zapravo, vratio mali komad zemlje od oko 300 kilometara kvadratnih u Aravi.) Da je Jordan želeo povratak na status kvo pre rata od 1967, verovatno je da bi Izrael pozdravio takav potez, uz možda male prepravke granica. Međutim, poslednja stvar koju je Jordan želeo 1994. bila je odgovornost za milione Palestinaca koji su živeli na Zapdanoj obali, naročito posle prekinutog

palestinskog građanskog rata koji je PLO vodio protiv Kralja Huseina 1970. godine.

Izrael je u više navrata pokušavao da sklopi mir sa Sirijom, u zamenu za teritorije osvojene u Šesto-dnevnom ratu, kao što Moris izveštava: „Avgusta 1993, Rabin je ostvario veliki proboj kada je Državnom sekretaru Kristoferu predao 'hipotetični' sporazum o povlačenju Izraela sa celokupne Golanske visoravni, ukoliko bi Sirija odgovorila adekvatnim bezbednosnim aranžmanom i merama normalizacije odnosa. Nažalost, Sirijci su propustili da odgovore sličnom širinom poteza.“

Preveo *Brane Popović*

Alen Deršović rođen 1. septembra 1938. je američki advokat, pravnik i pisac. Stručnjak je na polju američkog ustavnog i krivičnog prava, kao i građanskih sloboda. Deo karijere proveo je na Pravnom fakultetu Univerziteta Harvard, gde je 1967, sa svojih 28 godina, postao najmlađi redovni profesor u istoriji.

Zorislav Paunković

Drugačije o Asji Lacis

Verovatno je svako ko je čitao „Moskovski dnevnik“ Valtera Benjamina želeo da sazna više o Asji Lacis. Više od onoga što je mogao da pročita u tom delu i šturih podataka o njoj u pogovoru koji su, po pravilu, u rangu fusnote. Mada je u ovom Benjaminovom „najličnijem dokumentu“ (Geršom Šolem) Asja Lacis glavna junakinja i osnovni pokretač radnje, to izgleda nije bilo dovoljno da joj priređivači i komentatori poklone značajnu pažnju. A Benjamin nije samo doputovao u Moskvu u decembru 1926. godine zbog njene bolesti, već joj je i posvetio svoje remek-delo „Jednosmerna ulica“ (1928): „Ova se ulica zove Ulica Asje Lacis, prema onoj koja ju je kao inženjer probila u autoru“ i u koautorstvu s njom napisao tekst „Napulj“ (1925). Pod uticajem „jedne od najsajnijih žena koju je ikada upoznao“, po vlastitim rečima, postao je marksista.

Uspomene Asje Lacis „Crveni karanfil“ (2018), koje je objavila moskovska knjižara „Ciolkovski“, prilika su da se sazna više o njoj. Pisala ih je pri kraju života, a pojavile su se posthumno u Rigi 1984. godine na ruskom jeziku, ali nisu imale odgovarajući publicitet i distribuciju, pa su tada ostale relativno neprimećene. Prethodila im je knjiga na nemačkom „Revolucionar po pozivu“ (Minhen, 1971).

Asja Lacis je zapravo Ana Ernestovna Lacis (1891–1979, devojačko prezime Lijepinja), kao Asju proslavio ju je Benjamin. Potiče iz siromašne letonske porodice. Svest o društvenoj nejednakosti obeležila je njeno detinjstvo. U prvom braku (1914–1919) dobila je kćerku Dagmar (prvi muž je kasnije postao ministar prosvete socijalističke Letonije). Završila je pozorišnu školu F. Komisarževskog u Moskvi. Njeno pozorišno formiranje odvija se u okolnostima revolucije i građanskog rata i na originalan način je povezano sa radom s decom bez roditelja. U tim okolnostima uobličila su se i njena komunistička ubeđenja. Politički i pozorišni aktivizam Asje Lacis su svakako značajni, posebno u njenom zavičaju – Letoniji, ali možda je ipak najvažniji njen izuzetan doprinos na polju rusko-nemačkih kulturnih veza. To je dugotrajni angažman koji počinje njenim odlaskom u Berlin 1920. godine. Vrlo brzo se našla u okruženju nemačkih intelektualaca levičara. Do kraja života ona se ponosi što je bila propagandista SSSR u Nemačkoj. O dubini ovih odnosa govori, recimo, to što je upravo ona posredovala poznanstvu Brehta i Benjamina i što je zaslužna za uspeh Džige Vertova u Nemačkoj. Iz teksta memoara saznajemo da

se nemački intelektualci i umetnici (B. Breht, E. Toler, E. Piskator, J. Beher, E. E. Kiš i mnogi drugi) osećaju u Sovjetskoj Rusiji, gde često borave, kao u svojoj kući. Uspomene, koje iz određenog ugla daju vernu i pouzdanu sliku vremena, odlikuje dosledno političko opredeljenje. Takođe, nema nikakvih sumnji u integritet autorke. I to, uprkos tome što je i sama iskusila političke represije (1938–1948), kao i njen životni saputnik i drugi muž, pozorišni reditelj i teatrolog Bernhard Rajh (1894–1972), koji takođe igra važnu ulogu u „Moskovskom dnevniku“. Te epizode se u uspomenu pominju, ali se ne razrađuju.

Kada piše o intimnom životu, Ana Lacis je veoma uzdržana. Svakako, u njenim uspomenu akcentat nije na tom aspektu i prilazi mu se s dosta takta. Izuzetak je njen odnos prema Bernhardu Rajhu, kome su uspomene i posvećene. Njihova veza trajala je od 1922. godine, Rajh se preselio u Rusiju zbog nje 1925, a venčali su se u kasnim godinama. Benjaminu je posvećeno dosta prostora u uspomenu, ali o njemu se govori isključivo kao o dobrom prijatelju.

Uspomene Ane Lacis „Crveni karanfil“ su bez sumnje vredna knjiga. One predstavljaju osobu čijim životom se bave i daju širu panoramu iz perspektive „privilegovanog svedoka“. Autorka nije nastojala nikome da ugodi.

Danas postoje i drugi materijali koja se bave naličjem ovih događaja i bacaju dodatno svetlo na njih. Tako je i Asjina kćerka Dagmar Kimele napisala uspomene „Asja“ (1996) u kojima izlaže svoju verziju. Pesnikinja Ana Aljčuk intervjuisala je letonsku istoričarku umetnosti Valentinu Leopoldovnu Frejmane, koja je poznavala Rajha i Anu Lacis. Uprkos mnogim zamerkama koje Frejmane iznosi na njihov račun, Ana Lacis je za nju „fascinantan fenomen“. Sve to govori da „Moskovski dnevnik“ Valtera Benjamina treba sagledati u donekle promenjenom kontekstu i da priređivače i komentatore novih izdanja kulturnog dela čeka mnogo posla.

Politika

Asja Lacis

Tatjana Gromača

Timothy Snyder ***O tiraniji***

Dvadeset lekcija 20. stoljeća
Preveo s engleskog Damir Biličić
Naklada Ljevak, biblioteka bookmarker,
Zagreb, listopad 2017.

Timothy Snyder američki je povjesničar, autor i akademik, profesor povijesti na Sveučilištu Yale. Područje njegova osobita interesa i djelovanja jest novija povijest, povijest 20. stoljeća srednje i istočne Europe, i Holokaust. Autor je, između ostalih, knjiga „Bloodlands: Europe Between Hitler and Stalin“, i „Black Earth: The Holocaust as History and Warning“. Snyder je član Savjeta za inozemne odnose, jednog od najutjecajnijih američkih trustova mozгова, Odbora za savjest pri Američkome memorijalnom muzeju holokausta i stalni član Instituta za humanističke znanosti u Beču. Za svoj rad primio je nagradu Američke akademije za umjetnost i književnost, Nagradu Hannah Arendt i Leipzišku književnu nagradu za europsko razumijevanje.

Knjigu „O tiraniji, Dvadeset lekcija 20. stoljeća“ Timothy Snyder objavio je 2017. godine, njome je privukao veliku pažnju kritike i čitatelja, dobivši sjajne ocjene i visoku čitanost. Koncem iste godine knjiga je prevedena i objavljena u Zagrebu, u nakladi Ljevak, a prijevod potpisuje Damir Biličić. Radi se o knjizi nastaloj kao reakcija na nedavni američki dolazak Donalda Trampa na vlast, kao i na brojna autoritarna djelovanja administracije novoga predsjednika. Timothy Snyder više je nego zabrinut načinom vladavine, odlukama i potezima novoga američkog predsjednika, pa je kao rezultat te brige proizašla ova nevelika, no vrlo učinkovita knjiga, kada je u pitanju političko prosvjećivanje građanstva. Autor si je uzeo u zadatak što transparentnije i efikasnije pokazati, u neprestanom povlačenju paralela sa povijesnim iskustvom koje je za nama – onim 20. stoljeća, kamo to američko, ili bilo koje drugo društvo može odvesti nedemokratski oblik vladavine, odnosno tiranije.

Knjiga je to koja pretpostavlja čitateljsku publiku koja nije pred njom samo zbog stjecanja znanja, informiranja, širenja spoznaje, već i zbog djelovanja u konkretnim društvima i društvenim sadašnjicama, a koje se tiču upravo naše današnjice. Pisana je angažiranim tonom, kojemu je cilj na čitatelja djelovati motivirajuće – tonom koji računa na, i pretpostavlja

onu vrstu građanske svijesti koja je sposobna u svakome času kada to od nje zatraži određeni društveni problem, razmišljati i unatrag, oživjeti – znanjem i činjenicama, povijesnu sliku čiji će pregled omogućiti bolje razumijevanje i apstrahiranje trenutnog problema.

Filozofi predsokratovci su govorili, a kasnije su tu misao ponavljali i mnogi moderni filozofi, poput Heideggera primjerice, kako je najstrahotnija opasnost za čovjeka „iskušenje sna i zaborava“. Rukopis Timothy Snydera radi – poduzima što je u njegovoj moći, kako bi se borio protiv ove opasnosti, a njene posljedice – osjeća se to čitajući ovu knjigu - stoje žive u autorovoj svijesti.

Stoga autor i računa na čitalačku intelektualnu svijest koja je voljna poduzeti akcije koje će joj omogućiti širenje znanja, podsjećanje na određene povijesne činjenice, jer, tvrdi Snyder – „Povijest se ne ponavlja, ali nas poučava.“ On ističe, krećući od iskustava vlastite matične američke demokracije i načina njenog početnog uređenja, kako jedna od glavnih američkih tradicija nalaže da se „okrenemo povijesti kada nam se čini da je politički sustav nekako ugrožen.“

Ukoliko nas, dakle, danas brine mogućnost da američki eksperiment ugrožava tiranija, bilo bi potrebno proučiti primjere velikih tvoraca Sjedinjenih Država, kao i povijest drugih demokratskih društava i republika, poručuje Snyder.

Iako – ovaj autor ne gaji iluzija – napominjući kako je povijest suvremene demokracije (u usporedbi sa primjerima iz antičke Grčke i Rima), ujedno i povijest slabljenja i propadanja. On tako ističe kako su u povijesti Europe zabilježena tri glavna demokratska trenutka: nakon Prvog svjetskog rata, 1918. god., nakon Drugoga svjetskog rata, 1945. god., i nakon propasti komunizma, 1989. god. Međutim, mnoga demokratska društva utemeljena u tim prijelomnim godinama u međuvremenu su propala.

Povijest može približiti i upozoriti, podsjeća autor ogleda „O tiraniji“. On povlači interesantne paralele između povijesnih razdoblja i događanja unutar njih. Primjerice, i krajem 19. stoljeća, upravo kao i krajem 20. stoljeća, širi se globalna trgovina, što u ljudskoj svijesti stvara očekivanja o napretku. Aktualni povijesni trenutak, početak 21. stoljeća, Snyder uspoređuje sa početkom prošloga, 20. stoljeća – na početku oba stoljeća, i na put nadama o napretku, stale su nove vizije masovne politike u kojima su vođa ili stranka tvrdili da izravno predstavljaju volju naroda. Dva-desetih i tridesetih godina 20. stoljeća europske demokracije urušile su se i pretvorile u desničarska autoritarna društva i fašizam.

Autor ništa ne sugerira, no podsjeća nas kako nam europska povijest 20. stoljeća pokazuje da se društva mogu raspasti, demokratski poredak propasti, da se

etika može raspasti a obični ljudi „naći nad masovnim grobnicama s oružjem u ruci“. Koji su razlozi koji su do tako nečega doveli?

Snyder kaže kako su oba velika totalitarna ustroja stoljeća koje je za nama nastala kao reakcija na globalizaciju: na stvarnu neravnopravnost koja je tako nastala, kao i na bespomoćnost demokratskih sustava da se njome pozabavi. Fašisti su vladali desetljeće – dva, za sobom ostavljajući intelektualno naslijeđe koje „iz dana u dan postaje sve relevantnije“. Komunisti su vladali dulje – gotovo sedam desetljeća u Sovjetskom Savezu, i više od četiri desetljeća u većem dijelu Istočne Europe.

Proučavanje povijesti potrebno nam je kako bismo shvatili duboke izvore tiranije (drevni filozofi, podsjeća Snyder, pod tiranijom su mislili na situacije u kojima vlast uzurpira neki pojedinac ili skupina, ili na situacije u kojima vladari za osobnu korist zaobilaze zakone). Danas imamo prednost nad ljudima koji su živjeli stotinu godina prije nas, napominje Timothy Snyder, i koji su gledali kako demokracija uzmiče pred fašizmom, nacizmom ili komunizmom, jer možemo učiti iz njihova iskustva. Autor kaže kako je sada pravi trenutak za to – zbog toga i ova knjiga, koja donosi dvadeset lekcija iz 20. stoljeća, prilagođenih današnjim okolnostima. Knjiga je doslovno koncipirana u lekcije koje su nanizane po brojevima, nazivima pojedinih lekcija, pored čega stoji kratki sažetak onoga što pojedina lekcija donosi, što je važno upamtiti, na čemu je važno raditi...

Lekcija broj jedan tako glasi: Ne budite unaprijed poslušni. Unaprijed podarena, dobrovoljna, već zadana poslušnost i nacistima i komunistima omogućila je brz prijelaz na potpunu promjenu režima. Snyder navodi primjere iz povijesti, poput onoga iz 1941. godine, kada je Njemačka napala Sovjetski Savez i kada je SS preuzeo inicijativu i osmislio metode masovnog ubijanja bez primanja zapovijedi, činivši ono za što su pretpostavljali da njihovi nadređeni žele. Radi se o anticipatornoj poslušnosti, koja podrazumijeva instinktivno prilagođavanje novonastaloj situaciji. Psiholog sa Yalea, Stanley Milgram, 1961. godine proveo je pokus putem kojega je želio objasniti autoritaran karakter, kao i masovno podvrgavanje njemu, poslušnost. To je poznati pokus sa studentima koji glume da su podvrgnuti elektrošokovima, dok su, istovremeno, studenti sa druge strane stakla uvjereni da im daju stvarne elektrošokove, i tako izvršavaju naredbu svoga profesora. Studenti su slušali zapovjedi profesora i išli toliko daleko u davanju strujnih šokova dok određene žrtve nisu preminule, odnosno - oni su vjerovali da je tako. Međutim, nisu odustali od ispitivanja, kao što i nisu pokazali naročite znakove empatije za one koje su unesrećili ili lišili života.

Taj je eksperiment pokazao Miligramu da su ljudi iznimno dostupni za nova pravila u novome okruženju. Spretni su i ubijati druge ljude vjerujući kako služe nekom novom cilju, ukoliko im to naredi neki novi autoritet. S obzirom na stupanj poslušnosti sa kojim se je sreo, psiholog je zaključio kako ovakav eksperiment nije potrebno provoditi u Njemačkoj, jer mu je američko iskustvo pokazalo dovoljno.

Naredna lekcija koju donosi ova poučna knjiga glasi: Branite institucije. Snyder nam poručuje da se institucije ne mogu same štititi od vladara koji su došli na vlast, i da je potrebno braniti ih. On nas potiče da odaberemo neku instituciju do koje nam je stalo – neki sud, novine, zakon, sindikat, i da se zauzmemo za nju. Slijedi lekcija: Čuvajte se jednopartijske države, podupirite višestranački sustav i branite pravila demokratskih izbora. Demokratski sustavi nastali nakon Prvoga (i Drugoga) svjetskog rata često su se raspadali kada bi samo jedna stranka preuzela vlast, najčešće na način kombinacije izbora i državnog udara. Snyder podsjeća Amerikance na staru američku političku frazu o „vječitoj budnosti“, na logiku starih demokratskih sustava koji su osmišljeni tako da ona ublažava posljedice stvarnih ljudskih nesavršenosti, a ne da slavi, kako je čest i obrnut slučaj, zamišljenu savršenost. On napominje kako se Amerikanci danas, a to se može primijeniti i na najveći ostatak svijeta, poput starih Grka, suočavaju s problemom oligarhije, koji postaje sve većom prijetnjom, dok globalizacija uvećava razlike u bogatstvu.

Sustav je namješten nepravedno, ali svaki građanin ima jednakovrijedan glas, a papirnatim glasačkim listićima ne može se manipulirati na daljinu, i uvijek ih je moguće iznova prebrojiti, napominje autor.

Lekcija broj četiri za građansku borbu protiv dolaska autoritarnih, nepravednih poredaka na vlast glasi: Preuzmite odgovornost za izgled svijeta. Timothy Snyder kaže kako današnji simboli omogućuju stvarnost sutrašnjice, a to znači da bi građani trebali uočavati kukaste križeve i druge znakove mržnje i osobno ih uklanjati, dajući time primjer i drugima. I stvari koje nam se čine nevažnima, u takozvanoj politici svakodnevice, utječu i oblikuju ono što će se dogoditi na nekim skorim izborima u budućnosti. Zbog toga ne bismo trebali okretati glavu na drugu stranu od činjenica i simbola koji smanjuju izgled za pravedne izbore u budućnosti. Javnu sferu često prekrivaju znakovi odanosti nepravednom ali vladajućem političkom sustavu – radi se o prihvaćanju „pravila igre“, kako to kaže Vaclav Havel, u svome poznatom eseju iz 1978. godine „Moć nemoćnih“, a kojega autor citira, prihvaćanju privida kao stvarnosti. No što bi bilo, pitao se je i Havel u svome tekstu, kada bi to prihvaćanje izostalo, kada nitko ne bi pristao na to da igra igru koja

je političkim autoritetom nametnuta? Igra tada uopće ne bi mogla biti igrana, morala bi biti „obustavljena“, privid, u koje se stanovništvo nastoji omotati, ishlapio bi - preostala bi čista, politički nemanipulirana stvarnost.

Autoritarnim vladarima potrebni su poslušni javni službenici, stoga autor ove vrijedne knjige naglašava – vodite računa o profesionalnoj etici. To drugim riječima znači da je profesionalna predanost pravednome postupanju u takvom društvenom kontekstu još važnija. Upravo onda, kada nam kažu da je situacija iznimna ili izvanredna, ono što preostaje kao naš smjerokaz, unutar posla kojega obavljamo, jest profesionalna etika. Tada za nas ne smije postojati izraz poput „samo se pridržavati naloga“, jer nas to može dovesti do toga da činimo stvari koje smo do jučer smatrali nezamislivima. Snyder ponovno poseže u nedavnu povijest Europe:

„Da su se odvjetnici pridržavali pravila koje nalaže da se smaknuće ne može provesti prije suđenja, da su liječnici prihvatili pravilo da se operativni zahvati ne smiju izvoditi bez pristanka, da su poslovni ljudi prihvatili zabranu ropstva, da su birokrati odbili odraditi papirologiju koja se je odnosila na ubijanje, nacistički režim tada bi neusporedivo teže provodio stravične zločine po kojima ga pamtimo.“

Nazivi nekih od lekcija koje slijede glase: Čuvajte se pripadnika paravojsnih snaga, Postupajte promišljeno ako već morate biti naoružani, Budite obzirni prema jeziku, Vjerujte u istinu, Istražujte, Uspostavite privatni život, Učite od kolega u inozemstvu, Oslušajte opasne riječi, Kad se dogodi nezamislivo, ostanite smireni, Volite svoju zemlju, Budite odvažni...

Jedna od poruka koju šalje ovaj autor glasi „Potrudite se odvojiti od interneta. Čitajte knjige“. On nudi i kraću listu naslova, koje bi bilo dobro uzeti u ruke, napominjući kako „svaki dobar roman oživljuje našu sposobnost da razmišljamo o dvosmislenim i nejasnim situacijama, i da sudimo o namjerama drugih“, pa u svom popisu navodi pisce poput Dostojevskoga, Kundere, Orwella, Victora Klemperera, Camusa, Miłosza, Havela, Kołakowskog... Kršćanima preporučuje vraćanje temeljnoj knjizi, koja je, kao i uvijek, aktualna... Na popisu autora koje spominje nalazi se i Danilo Kiš.

Čitateljima, slijedeći duh ove poruke, treba preporučiti i čitanje ove sjajne, efektne knjige Timothy Snydera. Njena je velika prednost u jezgrovitosti i komunikativnosti, u djelotvornom ispreplitanju povijesnih činjenica i liberalnih, demokratskih političkih ideja i stavova, koji kroz prizmu povijesnog iskustva zadobivaju svoje najneumitnije potkrepljenje.

Julian Scott

Postoji li slobodna volja?

Pitanje o slobodnoj volji jedno je od najstarijih i najtrajnijih pitanja s kojima se suočava ljudski rod. Razmatrali su ga i drevni Grci u svojim tragedijama, primjerice u *Kralju Edipu*, gdje se čini da je sudbina junaka unaprijed određena, što god on poduzeo da je spriječi ili promijeni. Grci, i njihovi kulturni nasljednici Rimljani, govorili su o trima Suđenicama koje su tkale i prele sudbine ljudi i rezale nit njihovih života u unaprijed određenom trenutku.

To je pitanje puno jasnije objašnjeno u učenjima Istoka o dharmi, karmi i reinkarnaciji. *Dharma* je zakon prema kojem svako živo biće ima sudbinu koja proizlazi iz njegove vlastite prirode. Kao što će žir postati hrast, tako će i čovjek razviti svoj puni ljudski izraz s vremenom, s puno vremena. Otuda učenje o reinkarnaciji. *Karma* je zakon o akciji i reakciji prema kojem svako naše djelo, svaki naš postupak, na bilo kojem planu (uključujući nevidljive planove kao što su misli ili osjećaji) ima posljedicu, ovisno o tome je li djelovanje u skladu s prirodnim zakonima života ili nije. Tako gradimo karmu – “dobru” ili “lošu” – koja nam donosi slatke ili gorke plodove naših prošlih postupaka. Svrha je tog procesa da nam pomogne učiti o zakonima, osigurati pravednost te utvrditi sigurnost cijelog sustava jer neograničena sloboda djelovanja bez posljedica vodi slomu univerzalnog reda.

Taj pristup podrazumijeva pojam vodeće inteligencije i element slobodne volje glumaca na pozornici kazališta života. Istočni bi filozofi rekli da je Edip došao do tragedije nakupljanjem prošle karme ili možda preko karme svoje obitelji ili kulture kojoj je pripadao. No ono što se nalazi u djelokrugu njegove slobodne volje jest to kako reagirati na sudbinsku tragediju: s dostojanstvom i plemenitošću, ili s negodovanjem, ljutnjom, gorčinom i mržnjom.

Nitko nas ne može natjerati da mislimo, pa niti da djelujemo na određeni način; uvijek imamo slobodu reći ‘da’ ili ‘ne’ svemu što nam život nudi, prihvaćajući posljedice naših odluka, i u tome se zapravo nalazi naša slobodna volja.

Stoički filozofi staroga Rima, kao što su Epiktet i Marko Aurelije, odabrali su vrlo sličan pristup. Smatrali su da su mnoge vanjske životne okolnosti izvan naše kontrole, na primjer: obitelj ili zemlja u kojoj smo rođeni, naše zdravlje, ugled, bogatstvo i tako dalje.

Neke od navedenih faktora možemo u određenoj mjeri mijenjati vlastitim djelovanjem, ali druge ne možemo. Na primjer, kmet rođen na feudalnom posjedu u srednjem vijeku imao je zanemarivo male izgleda za bijeg od takvog načina života. Ili ako je netko bio nepravedno zatvoren u nekoj policijskoj

državi, vrlo se malo tu moglo napraviti. Dakle, naša je slobodna volja vrlo ograničena tim vanjskim aspektima, međutim, prema stoicima, neograničena je u našem unutarnjem životu i našim vlastitim postupcima. Nitko nas ne može natjerati da mislimo, pa niti da djelujemo na određeni način; uvijek imamo slobodu reći ‘da’ ili ‘ne’ (ili čak ‘možda’) svemu što nam život nudi, prihvaćajući posljedice naših odluka, i u tome se zapravo nalazi naša slobodna volja.

Međutim, za neke mislioe slobodna volja nije samo ograničena, već ni ne postoji. U srednjovjekovnoj kršćanskoj i islamskoj filozofiji vodile su se velike rasprave o tome ima li čovjek slobodnu volju, a bilo je nekih odvažnih mislioca koji su čak postavljali pitanje može li se reći da Bog, izvor svega, ima slobodnu volju. S jedne strane, bilo je onih koji su tvrdili da smo potpuno ovisni o Bogu, svemogućem stvoritelju, o kojem ovisi sve što se događa. S druge strane, bilo je onih koji su smatrali da je Bog dao čovjeku slobodu izbora da slijedi put dobra ili zla i da bi život bio besmislen da mu nije dan takav izbor.

Za vrijeme renesanse, ideja o slobodnoj volji bila je dominantna. Osjećaj samopouzdanja i optimizma prožimali su ljudski duh i vjerovalo se da je čovjek gospodar svoje vlastite sudbine i da može postići sve što hoće – što se odrazilo u prekrasnoj umjetnosti i kulturi tog razdoblja.

Nekoliko stoljeća poslije zavladao je pesimistička filozofija. David Hume (1711 – 1776) vjerovao je da je čovjek, unatoč sposobnosti mišljenja, u potpunosti podložan vlastitim strastima i ne tako slobodan kako je volio zamišljati. Istu ideju nalazimo u Freudovom pogledu na čovjeka kojim vladaju instinktivni porivi, koji se doduše mogu kontrolirati društvenim normama, ali uvijek su na rubu izbijanja na površinu ako ih se ne kontrolira. Kakve je sve okrutnosti naoko civilizirani čovjek bio u stanju počinuti jednom kad je bila uklonjena površna glazura civiliziranosti?

I što je onda slobodna volja? Je li moguće dobiti konačan odgovor na to pitanje? Činjenica je da su obje strane (determinizam i slobodna volja) dijelom opravdane, kao što ukazuju učenja o dharmi i karmi. Postoji determinizam karme ili sudbine (koji god nam se termin više sviđa), ali postoji i slobodna volja da se odluči i djeluje u danim okolnostima.

Postoji determinizam karme ili sudbine, ali postoji i slobodna volja da se odluči i djeluje u danim okolnostima.

Neoplatonički filozof Plotin (204 – 270 g.) govorio je da je razlog naše zaokupljenosti pitanjem slobodne volje taj što smo ... *pokretani ... prinudom i silovitim navalama strasti koje obuzimaju našu dušu, vjerujući da sve to gospodari nama, robujući tome [slično Humeovu pogledu] i krećući se tamo kamo nas to vodi, zapali smo u sumnju da mi nismo ništa i da ništa nije u našoj moći...*

“Da, tu je zapreka!”, kako je rekao Hamlet. Jesmo li uopće išta? Jesmo li stvarni ili smo, kao u Matrixu, produkt neke računalne simulacije koju je proizvela inteligencija bez srca? Plotin kaže da se za odgovor na to pitanje moramo vratiti samom izvoru svega koji, kako on kaže, logički mora biti Jedno, prvo načelo, bezuzročni uzrok. Ima li to načelo, koje su indijski filozofi jednostavno nazivali “To”, ni biće ni ne-biće, slobodnu volju ili je cijeli svemir stvoren nehotično, slučajno ili zato što je prvo načelo bilo “prisiljeno” nužnošću stvoriti cijeli univerzum jer nije moglo odoljeti, nego djelovati u skladu s vlastitom prirodom? U prvom slučaju Plotin pokazuje da nikakva slučajnost ne može prethoditi prvom načelu, već da nužno mora proizići iz samoga sebe, kao i sve ostalo. A u drugom slučaju, prvo načelo ne može biti podložno nužnosti jer svi zakoni, uključujući i načelo nužnosti, moraju također proizići iz njega i bilo bi apsurdno misliti da nešto što je vrhovno dobro, kojemu sve teži, može biti podložno bilo čemu, kako Plotin opisuje u svom velikom opusu *Eneade* u poglavlju *O slobodnoj volji i Jednom*.

Prema Plotinovoj filozofiji svijet nastaje emanacijom: iz Jednog nastaje, *iz čiste punine: Nužno je da prije mnoštva postoji Jedno od kojega to mnoštvo i potječe, jer Jedno prethodi svakom broju.* (V.3,12). Jedno je ono prvo i nedjeljivo. Plotin o njemu govori sa strahopoštovanjem, kao o uzvišenom cilju svakog živog bića. Uzrok je i izvor svega. Jedno je ono vrhovno Dobro zato što sve što postoji teži izvoru iz kojeg je poteklo. Ono je iznad svega, a istovremeno u svemu.

Ako je to tako, onda zaista imamo slobodnu volju jer na temelju onoga što je stvarno u nama možemo djelovati neovisno o svim okolnostima. U praktičnom smislu to znači da ako se ujutro probudimo loše raspoloženi, možemo barem vježbati našu volju, najviši izraz našeg bića, i odlučiti da ne podlegnemo lošem raspoloženju i općenito, da ne dozvolimo da umor ili nešto drugo bude uzrokom gubitka našeg ljudskog dostojanstva.

Jedno je ono vrhovno Dobro zato što sve što postoji teži izvoru iz kojeg je poteklo. Ono je iznad svega, a istovremeno u svemu. Ako je to tako, onda zaista imamo slobodnu volju jer na temelju onoga što je stvarno u nama možemo djelovati neovisno o svim okolnostima.

Vjera u slobodnu volju ne negira postojanje slučajnosti ili determinizma u pojedinim aspektima života i ta dva utjecaja mogu skladno supostojati ako znamo mudro djelovati.

S engleskog prevela *Tatjana Mavrić*

NOVA AKROPOLA
ZA BOLJEG ČOVJEKA I BOLJI SVIJET

Dve knjige putopisne proze

Službeni glasnik, Beograd

U Klubu-knjižari-galeriji "Glasnik" danas su predstavljene knjige "Okрутni put. Dve žene i ford na putu za Avganistan" Ele Majar i "Svi putevi su otvoreni. Putovanje u Avganistan 1939-1940" Anemari Švarcenbah, koje zaokružuju jedinstvenu priču o avanturi i, kako ističe Petar V. Arbutina, izvršni direktor Glasnikovog Sektora za izdavanje knjiga, otvaraju novi diskurs u percepciji putopisne proze.

Arbutina je istakao da putopisna proza menja pejzaž, jer se neminovno u sliku pejzaža ugrađuje duboko lično sagledavanje i doživljaj puta i dodao da Ela i Anemari, koje su na put iz Evrope ka Kabulu krenule 1939. godine, nailaze na jasne indikatore promene mape sveta.

"One kreću u nezivesnost, sigurne da se neće vratiti u isti svet koji su napustile. A kada su ih pitali zašto kreću na put u praskozorje Drugog svetskog rata koji će promeniti svet, odgovorile su da idu da pronađu ljude koji još žive u miru", rekao je Arbutina.

Švajcarkinja Ela Majar, "jedan od najvećih putnika pod kapom nebeskom", 1939. se otisnula na epsko putovanje od Ženeve do Kabula u novom ford.

Saputnica joj je Anemari Švarcenbah, njena sunarodnica, novinarka, fotografkinja i književnica, a put ih vodi kroz Italiju, Jugoslaviju, Bugarsku, Tursku, Iran i Avganistan.

Ela Majar o tom putu piše u knjizi "Okрутni put", dok se u knjizi "Svi putevi su otvoreni" nalaze beleške, tekstovi i novinski članci koje je Anemari pisala tokom putovanja na kome je vodila izgubljenu bitku sa svojom zavisnošću.

Filmski kritičar i urednik izdavačkog sektora Filmskog centra Srbije Miroljub Stojanović, koji je posetio 24 azijske zemlje, naglasio je da su dve, danas predstavljene knjige, pravi izdavački dragulji.

"Ove dve knjige su potpuno komplementarne i ja sam mišljenja da je veći književni dragulj, veći izazov, veći stilistički pomak, veća čitalačka hedonistička nit knjiga Anemari Švarcenbah, koja je zaista facinantna opservacija ovog sveta, a istovremeno je diskretno ili manje diskretno viđenje sebe unutar tog sveta", ocenio je Stojanović.

On dodaje da će čitalac koji je gladan znanja možda više toga pronaći u knjizi Ele Majar, koja daje i dragocen zapis kako je izgledao Beograd 1939. godine.

Stojanović je istakao da ove knjige nisu samo knjige o putu, nego se bave i "aspektima ženskog prijateljstva, govore o samospoznaji na najfilozofskiji mogući način i anticipiraju afirmaciju sveta koji nestaje".

"Okрутni put. Dve žene i ford na putu za Avganistan" i "Svi putevi su otvoreni. Putovanje u Avganistan 1939-1940" deo su "Glasnikove" edicije "Saputnici", koju uređuje Maja Živković.

Rišard Kapušćinjski

Car

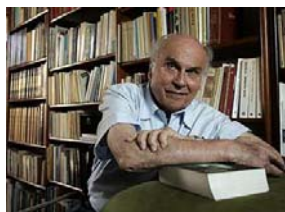
Izdavač: Samizdat B92
Prevod s poljskog jezika: Ljubica Rosić
Edicija Samizdat, 2018,

Pišući *Cara*, Kapušćinjski kao da je veoma jasno predvideo neminovnost pada i mehanizme rušenja svake autoritarne vlasti, a ne samo one u Etiopiji. Time ova knjiga pojačava i svoje aktuelno i svoje trajno književno značenje.

Prevedena na više od trideset jezika, ova knjiga nastala je posle njegovog povratka iz Etiopije, gde je radio kao dopisnik Poljske novinske agencije. U *Caru* opisuje poslednje mesece vladavine Hajla Selasija i njegov dvor, kao i ljude koji su saradivali s njim. Od njihovih ispovesti Kapušćinjski je stvorio delo koje pokazuje mehanizme vladanja: kako funkcioniše i kako pada autokratska vlast.

Kapuščinjski iz tih razgovora pokušava da izvuče zaključke koji se odnose na autokratski sistem uopšte: „Nije uopšte bilo slučajno to što su se oko cara nalazili većinom podli i prosti ljudi. Podlost i prostota su uslovi za nobilitaciju, na osnovu ovog kriterijuma monarh je birao svoje favorite, za to ih je nagrađivao, davao im privilegije. U dvoru nijedan korak nije napravljen, nijedna reč nije izgovorena bez njegovog znanja i saglasnosti. Drugačije nije moglo da bude jer je uslov za boravak u carevoj sredini bilo negovanje njegovog kulta; ko je u tome slabio i gubio vatrenost – gubio je mesto, otpadao, nestajao. Hajle Selasije je živeo među svojim senkama, njegova svita bila je umnožena monarhova senka.“

Sa distance, s ironijom koja je ponekad na granici crnog humora, Kapušćinjski slika „božansku carevinu“, u kojoj jedna ličnost odlučuje o svemu.

Rišard Kapušćinjski (1932-2007) poljski je esejista, pesnik i novinar, predavač na brojnim stranim univerzitetima, poslednjih godina života bio je među glavnim

kandidatima za Nobelovu nagradu za književnost.

Još kao student istorije u Varšavi pisao je reportaže. Godine 1956. dobio je prvu nagradu za reportažu. Na predlog redakcije „Štandar mlodih“ otišao je na prvo veliko putovanje u Indiju, Avganistan i Pakistan. Reportaže koje je tada napisao dopale su se čitaocima, a sledeće, s putovanja u Japan, Kinu i Hong Kong donele su mu pravu slavu. Šest godina bio je jedini poljski dopisnik u čitavoj Africi, u kojoj je organizovao

i diplomatsko predstavništvo. Od 1968. pet godina radio je u Latinskoj Americi. Bio je stalni dopisnik iz Čilea, Brazila i Meksika. Plod ovih putovanja su knjige: *Zašto je poginuo Karl fon Špreti?* (1970), *Hristos s karabinom na ramenu* (1975) i *Fudbalski rat* (1978). Neumoran u traganju za izvorima savremene istorije, Kapušćinjski je često bio očevidac, a ponekad i učesnik istorijskih događaja u Aziji i Africi, na Bliskom istoku, a 1975/76. u Angoli. O tome šta je video i doživeo u ovoj zemlji napisao je u knjizi *Još jedan dan života* (1976).

Sa reportaže je prešao na drugi žanr sa više književnih elemenata, koji je teško definisati: *Car* (1978) i *Šahinšah* (1982). Ove knjige donele su mu pravu slavu van granica Poljske, naročito *Car*, knjiga u kojoj su pokazane kulise dvora cara Hajla Selasija. Knjiga je prevedena na više od trideset jezika.

Posle raspada SSSR-a Kapušćinjski je odlučio da poseti njegove bivše republike u kojima je napisao knjigu *Imperija* (1993, Samizdat B92, 1997). Ogroman uspeh doživelo je remek-delo *Putovanja s Herodotom* (2004) koje mu je donelo brojne nagrade u zemlji i inostranstvu.

Kapuščinjski nikada sebe nije smatrao pesnikom. Ipak, autor je dve knjige pesama: *Beležnica* (1986) i *Zakoni prirode* (2006). Objavio je takođe šest knjiga kratkih zapisa i refleksija, pod naslovom *Lapidarijum* (1990-2007, Samizdat B92, 2001). Koliko mu je bio značajan odnos prema drugom i drugačijem najbolje pokazuje u maloj knjizi *Taj Drugi* (2006), u kojoj analizira pojam drugosti s reporterskog, filozofskog, antropološkog i sociološkog gledišta.

Holokaust

Međunarodni institut za bliskoistočne i balkanske studije (IFIMES) iz Ljubljane, Slovenija, redovno analizira događanja na Bliskom istoku i Balkanu. IFIMES je pripremio analizu povodom formiranja kontraverznih međunarodnih komisija Vlade entiteta Republika Srpska (BiH) za utvrđivanje historijskih činjenica za Srebrenicu i Sarajevo, koje predstavljaju najavu novog talasa negiranja Holokausta i pravni i historijski revizionizam. Iz analize „Holokaust (Shoah): Uvod u nova negiranja Holokausta i pravni i historijski revizionizam“ izdvajamo najvažnije i najzanimljivije dijelove.

UVOD U NOVA NEGIRANJA HOLOKAUSTA I PRAVNI I HISTORIJSKI REVIZIONIZAM

Pet značajnijih svjetskih istraživanja i izvještaja o antisemitizmu (Istraživanje i Izvještaj Europske komisije „Percepcija Antisemitizam“¹, Izraelski godišnji Izvještaj o Antisemitizmu², Godišnji izvještaj centra Simon Wiesent³, Istraživanje „Holocaust remembrance projec“⁴ i Istraživanje američke tv CNN „Antisemitizam u Europi“⁵) je obilježilo vrijeme uoči i tijekom obilježavanja 27. januara 2019.godine Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta (Shoah). Naftali Bennett, izraelski ministar za obrazovanje i dijasporu, predstavljajući godišnji izvještaj o antisemitizmu, je pozvao svjetske vlade da iskorijene antisemitizam iz svojih društava i da zauzmu čvrsta stajališta prema mržnji usmjerenoj prema Jevrejima i upozorio da bi „*Izrael trebao pomoći milionima Jevreja u dijaspori koji su izloženi antisemitskim zločinima.*“ Jedna od osnova navedenog izvještaja je istraživanje „*Percepcija antisemitizma*“, kojeg je objavila Evropska komisija uoči obilježavanja Dana sjećanja na žrtve Holokausta 2019, o percepciji antisemitizma među Evropljanima, a na zahtjev Evropskog parlamenta.

Evropska komisija je objavila najveću anketu ikada provedenu o percepciji jevrejskog naroda i iskustva

antisemitizma. U istraživanju je učestvovalo preko 27.600 ljudi u 28 država članica EU.

Rast antisemitizma u EU

Istraživanja su pokazala, da je u EU u velikoj mjeri došlo do povećanja antisemitizma, a devet od deset ispitanih Jevreja su rekli da se antisemitizam u EU povećao u posljednjih pet godina. Nažalost, njihovo mišljenje dijeli samo 36% ispitanika u javnosti EU, dok 85% Jevreja smatra da je antisemitizam najveći - ili politički problem u njihovoj državi unutar EU. Također, 89% Jevreja smatra da je antisemitizam najproblematičniji na internetu i društvenim mrežama; 28% ispitanika su bili maltretirani najmanje jednom u 2018. godini; 79% Jevreja koji su iskusili antisemitsko uznemiravanje u proteklih pet godina nisu prijavili to policiji ili drugoj instituciji; 34% izbjegava posjetiti jevrejske događaje ili lokalitete, jer se ne osjećaju sigurno, a 70% Jevreja smatra da napore država članica EU u borbi protiv antisemitizma nisu efikasni. Najveću zabrinutost su izrazili Jevreji u Francuskoj (95%), zatim slijede Jevreji u Njemačkoj (85%), a najmanje su zabrinuti u Danskoj (56 %).

Studija također pokazuje da su Jevreji u Njemačkoj bili suočeni sa najvećim brojem antisemitskih napada. Nešto više od 1/3 Evropljana je mišljenja, da se antisemitizam povećao u njihovoj zemlji proteklih pet godina, ali skoro 2/3 Evropljana smatra da se antisemitizam nije povećao. Više od 1/2 ispitanika je navelo da je najproblematičnija manifestacija antisemitizma u njihovim zemljama negiranje Holokausta, a zatim antisemitizam na internetu i online društvenim mrežama.

Frans Timmermans, prvi potpredsjednik Evropske komisije je u povodu izvještaja izjavio: „*Duboko sam zabrinut zbog rasta antisemitizma, kao što je zaključeno u izvještaju. Bitno je da se borimo protiv ove da se osjeća sigurno i kod kuće i u Evropi. Ako to ne možemo postići, Evropa prestaje da bude Evropa.*“

Iako obaveza zaštite građana EU leži prvenstveno u samim državama članicama, EU je u decembru 2018. godine jednoglasno usvojila „*Deklaraciju o borbi protiv antisemitizma i razvoj zajedničkog sigurnosnog pristupa kako bi se bolje zaštitile Jevrejska zajednice i*

¹ Report: Perceptions of antisemitism
<http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/ResultDoc/download/DocumentKy/85035> i
http://data.europa.eu/euodp/en/data/dataset/S2220_90_4_484_ENG

²<http://antisemitism.mda.gov.il/en/office-publications/annual-reports/>

³ Wiesenthal Center 2018 Annual Report Praises Efforts By Germany And United States, Progress By Canada And

Poland During Past Year
<http://www.wiesenthal.com/site/apps/nlnet/content2.aspx?c=lsKWLbPJLnF&b=4441467&ct=15023171>

⁴ Holocaust Remembrance Project: How European Countries Treat Their Wartime Past
<https://archive.jpr.org.uk/object-eur216>

⁵ CNN poll: Anti-Semitism in Europe
<https://edition.cnn.com/interactive/2018/11/europe/antisemitism-poll-2018-intl/>

institucije u Evropi". Države članice EU su također pozvane da koriste definiciju antisemitizma Međunarodnog saveza za sjećanje na Holokaust.

Velika anketa-istraživanje medijske mreže CNN „*Antisemitizam u Evropi*“ krajem 2018. godine u sedam evropskih država ispitala je 7000 osoba: u Njemačkoj, Velikoj Britaniji, Austriji, Francuskoj, Švedskoj, Mađarskoj i Poljskoj je otkrila da ¼ Evropljana vjeruje da Jevreji imaju previše uticaja na biznis i financije i da imaju mnogo uticaja na sukobe i ratove širom svijeta. Čak 1/3 ispitanika vjeruje da Jevreji koriste Holokaust da bi ostvarili svoje ciljeve, a 1/5 anketiranih da Jevreji imaju značajan uticaj na politiku i medije. Preko 40% anketiranih vjeruje da su Jevreji žive pod prijeljnom u državama EU, a 28% ispitanika, da je antisemitizam u njihovoj zemlji uglavnom rezultat akcija Izraela. Čak 2/3 ispitanika smatra, da je jevrejske populacije ima mnogo više nego što je njihov stvaran broj, a 1/4 Mađara smatra da Jevreji čine 20% ukupne populacije svih ljudi na svijetu.

U pogledu rastućeg antisemitizma u Evropi Benjamin Netanyahu, premijer Izraela, je izjavio da „*Postoji stari antisemitizam u Evropi koji dolazi od ekstremne desnice, ali postoji također novi antisemitizam koji dolazi od ekstremne ljevice i također radikalnih islamskih centara u Evropi koje šire kletve i laži o Izraelu.*“ S tim u vezi Netanyahu je pohvalio desničarske lidere Austrije i Mađarske koji se prema njegovom mišljenju bore protiv antisemitizma što je izazvalo reakciju predsjednika države Izrael Rivlina, koji je izjavio da je antisemitizam „*zlo koje se može naći svuda - lijevo i desno, među nacionalistima i religioznima*“, a da je borba protiv antisemitizma nemoguća stvaranjem koalicija sa neofašističkim pokretima i tako se direktno se suprotstavio Netanyahuu. Izraelski predsjednik smatra da je neofašizam „*apsolutno nekompatibilan*“ sa poviješću Izraela i smatra da je odbacivanje neofašističkih pokreta način borbe protiv antisemitizma.

Izraelci Greif i Israeli na čelu komisija za reviziju pravnih i historijskih činjenica za Srebrenicu i Sarajevo

Navedeni izvještaji i istraživanja sadrže i djelomičnu analizu razloga antisemitizma u EU i što je najvažnije detektiraju i definiraju šta građani EU misle o Jevrejima, ali i šta Jevreji misle o državama EU u kojima žive i rade. Očigledno je, da postoji nesklad između opservacija Jevreja i građana EU o ugroženosti jevrejskih zajednica u EU, ali i drugačijih stavova između Netanyahu i Rivlina. U prvi plan kao osnove za antisemitizam u EU navodi se negiranje Holokausta.

Ovih dana interesiranje međunarodne zajednice ne samo u EU su privukla dešavanja u Bosni i Hercegovini, jer je Vlada entiteta Republika Srpska, čija su vojska i policija presudom Međunarodnog suda pravde (ICJ) proglašene odgovornim za genocid u Srebrenici, a političko rukovodstvo Republike Srpske presudeno za zločin genocida pred međunarodnim krivičnim sudom za zločine počinjene na području bivše Jugoslavije u Den Haagu (ICTY), formirala dvije kontraverzne međunarodne komisije koje trebaju utvrditi događaje u vezi sa Srebrenicom i sa višegodišnjom opsadom Sarajeva. Na čelu obje komisije nalaze se izraelski Jevreji. Jevrejski profesori Gideon Greif i Raphael Israeli su osobe, koje su pristale da budu na čelu dvije kontraverzne međunarodne komisije i preuzeli su historijsku odgovornost da upravljaju procesima kojima se negiraju pravosnažne presude međunarodnih sudova o počinjenom genocidu u Bosni i Hercegovini. Analitičari smatraju da sudjelovanje navedenih profesora u pokušajima nepriznavanja međunarodnih pravosnažnih presuda i pokušajima negiranja počinjenog genocida u Srebrenici otvara prostor negatorima Holokausta i zagovornicima antisemitizma u Evropi i svijetu da na isti i/ili sličan način pokušaju ili nastave osporavanje Holokausta odnosno osnuju kontraverzne međunarodne komisije po istom modelu.

ICTY pravosnažno presudio zločin genocida u Srebrenici

Poznato je, da su dva suda UN-a, Međunarodni sud pravde (ICJ) i Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju (ICTY), svojim presudama utvrdili relevantne činjenice i zločin počinjen u Srebrenici nad Bošnjacima presudili kao zločin genocida, a opsadu Sarajeva od 1992-1995. godine je ICTY presudio kao zločin protiv čovječnosti i kao kršenje zakona i običaja ratovanja. I zločin u Srebrenici i zločin u Sarajevu presuđeni su kao Udruženi zločinački poduhvati od strane ICTY-a. Američka i druge ambasade u Bosni i Hercegovini, Ured Visokog predstavnika (OHR) i niz međunarodnih organizacija su osudile formiranje te dvije kontraverzne međunarodne komisije smatrajući, da je su međunarodni sudovi u posljednjih 25 godina utvrdili istinu u vezi sa Srebrenicom i Sarajevom. Generalno, formiranje dvije međunarodne komisije se od međunarodnih zvaničnika tretira kao pokušaj revizionizma i negiranja genocida i opsade Sarajeva utvrđenih od UN sudova, a žrtve smatraju da se komisijama žele poništiti činjenice u presudama ICTY i ICJ, odnosno onemogućiti žrtvama da dosegnu krivičnu pravdu, ali i pokušaj da se komisijama utiče na drugostupajnske presude protiv Radovana Karadžića i Ratka Mladića.

Upravo činjenica, da navedeni izraelski profesori Greif i Israeli budu na čelu dvije kontraverzne međunarodne komisije koje treba da ponovo utvrđuju dešavanja u Srebrenici i Sarajevu izazvala je dodatne reakcije u evropskim i američkim političkim krugovima. Znajući koliko je međunarodna zajednica na čelu sa SAD i EU uradila na krivičnom progonu odgovornih formirajući ICTY, ali i Sud Bosne i Hercegovine, liderstvo dvojice Jevreja u kontraverznim međunarodnim komisijama, prema mišljenju analitičara, biće primarno u fokusu evropskih političkih krugova, posebno onih u Evropskom parlamentu koji su uvjerljivo sa 98% usvojili nekoliko rezolucija kojima se potvrđuje genocid u Srebrenici. Evropski parlamentarci (EP) su u protekle četiri godine pokrenuli i instalirali niz mjera, radnji i akcija u okviru EU da bi se jevrejska zajednica u potpunosti zaštitile na tlu Europe. Formiranje kontraverznih međunarodnih komisija je i „prst u oko“ i posljednjoj Rezoluciji Evropskog parlamenta iz novembra 2018. godine prema kojoj se za Srbiju uvodi novi uvjet za ulazak u EU, a to je prihvatanje i priznanje naslijeđa i presuda ICTY, prevashodno pravosnažnih presuda za genocid u Srebrenici, koje je u posljednje vrijeme najviše negirala premijerka Republike Srbije Ana Brnabić.

Da li Greif i Israeli potkopavaju jevrejsku borbu protiv antisemitizma i negiranja Holokausta?

Analitičari smatraju, da se angažman dvojice Jevreja, Greifa i Israelija, kao predsjednika kontraverznih međunarodnih komisija Vlade entiteta Republika Srpska za Srebrenicu i Sarajevo, koje trebaju dezavuirati međunarodno potvrđene sudske činjenice kroz pravosnažne presude, vjerojatno će najviše štete nanijeti jevrejskim zajednicama u državama EU, ali i šire, jer sudjelovanjem u kontraverznim međunarodnim komisijama za reviziju pravnih činjenica (pravosnažnih presuda) i historije potkopavaju jevrejsku borbu protiv antisemitizma i negiranja Holokausta. Pored privatnog interesa dvojice profesora analitičari postavljaju pitanje čime su se rukovodila dvojica jevrejskih profesora, da u vrijeme rastućeg antisemitizma u EU i svijetu ulaze u sferu negiranja pravosnažnih presuda UN sudova za genocid nad bošnjačko-muslimanskim narodom u Evropi. Centar *Simon Wiesenthal*, koji ima sjedište u Jeruzalemu je u svom izvještaju objelodanio rezultate nastavka svog rada sudske progona bivših nacista. Od 2001. do 2018. godine osuđeno je 105 nacista za sudjelovanje u Holokaustu, a četiri suđenja su još u toku. Proces pred ICTY još nisu završeni i veoma je upitno da li se sudjelovanjem dvojice jevrejskih profesora u kontraverznim komisijama, koju je formirala srpska

strana u BiH (Vlada Republike Srpske) nanosi šteta i sudskim procesima koji se vode širom svijeta protiv nacista, o čemu nas detaljno izvještava ugledni centar *Simon Wiesenthal*.

Veoma su interesantni zaključci istraživanja „*Holocaust remembrance project*“, kojeg su sponzorirali univerziteti Yale, Grinnell College i Evropska unija za progresivni judaizam, objavljeni 25. januara 2019. godine. Studija obuhvata državu EU, osim Španije, Portugala i Švedske. Jedan od ključnih zaključaka je da Izrael podržava mnoge nacionaliste i revizionističke vlade umjesto da protestira protiv revizionističkih ekscesa usmjerenih protiv Jevreja. Shodno studiji revizionizam po pitanju Holokausta je na najgoroj razini u Hrvatskoj, Mađarskoj i Litvaniji, te da vlade tih zemalja „*nastoje minimalizirati ulogu njihovih pripadnika u masovnim ubijanjima Jevreja.*“

Zašto se skrivaju arhive o Holokaustu u Srbiji?

Također se u studiji „*Holocaust remembrance project*“ precizira i da se mnoga arhivska građa i zbirke koje se odnose „*na ustašku državu NDH*“ nalaze se u arhivama Ministarstva odbrane Srbije te su nedostupne „*uz izgovor da su se morale premjestiti izvan Beograda tokom 'NATO intervencije' iz 1999. godine*“. I navodi se da se „*intervjuirani akademici žale*“ da su mnoge arhive korisne za razumijevanje Holokausta u Srbiji nedostupne, te da je tim arhivama „*teško ili nemoguće pristupiti*“.

U narednom period očekuju se reakcije jevrejskih organizacija širom svijeta za borbu protiv antisemitizma i negiranje Holokausta i Države Izrael, te mehanizama u okviru UN-a, prema formiranim kontraverznim međunarodnim komisijama Vlade Republike Srpske za reviziju pravosnažnih presuda o počinjenom genocidu u Srebrenici i zločina protiv čovječnosti u Sarajevu i reviziju historije, ali i reakcije drugih država EU koje su svojim rezolucijama, zajedno sa SAD, Kanadom i Australijom prihvatili EU rezolucije kojima se pravosnažnim presudama potvrđuje genocid u Srebrenici potvrđen pravosnažnim presudama od strane međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (ICTY) u Den Haagu.

*Međunarodni institut za bliskoistočne i balkanske studije (IFIMES) – Ljubljana
Ljubljana, 10. februar/veljača 2019*

Trijumf kapitalizma i politička kriza

Nema sumnje da zapadni svet prolazi kroz ozbiljnu političku krizu koju je najbolje opisati kao krizu poverenja u političke institucije i državu.

Ipak, dve stvari se često previđaju. Prvo, kriza poverenja u institucije nije ograničena na zapadne zemlje – ona je globalna. Kriza na zapadu privlači više pažnje zato što su zapadni mediji dominantni i zato što se nekada verovalo da ekonomski razvijena liberalna društva ne bi smela patiti od proširivanja jaza između onih koji upravljaju i onih kojima se upravlja.

Drugo, kriza ima dublje korene nego što obično mislimo: njene početke treba tražiti davno pre finansijskog sloma 2008. i trvenja izazvanih globalizacijom. Kriza je, zapravo, proistekla iz veoma impresivnog i donekle neočekivnog *uspeha* projekta uvođenja kapitalističkih odnosa u sve domene života – uključujući privatni život i, što je još važnije, politiku.

Neoliberalne revolucije s početka 80-ih godina 20. veka, koje vezujemo za imena tadašnjeg američkog predsednika Ronalda Reagana i britanske premijerke Margaret Thatcher – a ne treba zaboraviti ni važnog kineskog lidera Deng Sjaopinga – usledile su posle prevrata u ekonomskoj misli koji je doneo, između ostalog, teoriju javnog izbora i libertarijanizam, a zahvaljujući kome će politički prostor početi sve eksplicitnije da se tretira kao produžetak svakodnevnih ekonomskih aktivnosti. Političari su tako postali tek još jedna grupa preduzetnika koji su umesto bankarstva ili razvoja softvera odabrali da svoje veštine i preferencije u prihvatanju rizika oprobaju na terenu politike. Prihvaćen je načelni stav da usmerenost na ostvarivanje ciljeva i racionalno postupanje u ličnom interesu ne treba ograničavati na sferu ekonomije – jer je njihovo važenje znatno šire i obuhvata politiku.

Takav pogled na svet je stekao ogromnu popularnost. Ne samo da se političari sve češće ponašaju onako kako najviše odgovara njihovim ličnim interesima (što su verovatno činili i ranije), nego se takvo ponašanje od njih sada i očekuje. Možda ne nailazi na odobravanje, ali postalo je očekivano utoliko što niko više ne vidi ništa neobično u tome što političari misle prvenstveno i pre svega na sopstvene finansijske interese.

Bliskost i veze sa centrima moći koje razvijaju dok obavljaju političke funkcije mogu se unovčiti pronalženjem unosnih poslova u privatnom sektoru (José Manuel Barroso, Tony Blair, Jim Kim iz Svetske banke). Mogu da drže govore korporativnim mogulima za višemilionske honorare (Barrack Obama, Bill Clin-

ton, Hillary Clinton). Ili da sede u brojnim upravnim odborima.

Neki od njih – oni koji dolaze iz privatnog sektora (Silvio Berlusconi, Thaksin Shinawatra) – svoje političke partije otvoreno reklamiraju kao klijentelističke klubove. Imate problem koji treba rešiti? Uđite u našu partiju. Sećam se da sam u Milanu video takvu reklamu za Berlusconi i *Forza Italia* – pokret čiji se manjak ideologije, izvan zadovoljavanja ličnih ekonomskih interesa, ogleda u banalnosti imena ukradenog od italijanskih fudbalskih navijača.

Dugačak je spisak političara (i njihovih sledbenika) koji su sticanje bogatstva prihvatili kao prirodnu funkciju *homo economicusa* u državnoj službi. Za neke od najpoznatijih smo čuli kada su pali – ako su u svojim sumnjivim radnjama otišli predaleko ili nisu uspeali da ih dovoljno dobro prikriju. Znamo za njih po finansijskim skandalima i zatvorskim kaznama. Na primer, dvoje od poslednjih troje predsednika Brazila nalaze se u zatvoru zbog korupcije. Svih pet poslednjih peruanskih predsednika osuđivani su na zatvorske kazne zbog korupcije, nalaze se pod istragom ili su u bekstvu. Čerka pokojnog uzbekistanskog predsednika zatvorena je zbog pronevere više milijardi dolara. Istraga pretili i čerki bivšeg predsednika Angole, predsednici državne naftne kompanije i najbogatijoj ženi u Africi, ako se ikada vrati u zemlju.

U Evropi, bivši francuski predsednik Nicolas Sarkozy bio je pod istragom zbog umešanosti u više finansijskih skandala, od kojih je najozbiljniji onaj povezan sa tajnim donacijama pokojnog libijskog diktatora Moamera Gadafija za izbornu kampanju 2007. Bivši nemački kancelar Helmut Kohl je 2000. morao da se odrekne titule počasnog predsednika CDU posle otkrića tajnih partijskih računa kojima je on upravljao.

Osim što odbija da pokaže poreske prijave, američki predsednik Donald Trump je zaboravio da svoje poslovne interese prenese na treća lica, što bi morao da uradi da bi se zaštitio od spoljnih uticaja dok je na predsedničkoj funkciji. Njegov ruski kolega Vladimir Putin iskoristio je političku moć da stekne bogatstvo koje višestruko nadmašuje njegove redovne prihode.

Na istoku i zapadu, severu i jugu političari potvrđuju neprikosnovenu dominaciju neoliberalne doktrine “ekonomskog imeprijalizma” – ideje da iza svih ljudskih aktivnosti stoji želja za materijalnim uspehom, da je uspeh u pravljenju novca pokazatelj čovekove vrednosti i da je politika biznis kao i svaki drugi.

Problem sa takvim pristupom, kada se primeni na sferu politike, jeste to što podstiče cinizam u najširoj populaciji. Zvanični jezik politike uvek je fokusiran na zajedničke interese i javno dobro – iako stvarnost i ideološka opravdanja te stvarnosti daju sasvim drugačiju sliku. To odudaranje je sve lakše uočiti. Tako svaki državni zvaničnik postaje licemer koji nas ubeđuje da je tu zato što mu na srcu leži javno dobro, iako je očigledno da je u politici da bi napunio sopstvene

džepove, ako ne odmah, onda uskoro – ili, ako je već bogat, da bi sprečio donošenje političkih odluka koje će ugroziti njegovo “carstvo”.

Je li onda čudno što političarima više niko ne veruje? Je li neobično što svaki njihov postupak tumačimo kroz prizmu ličnih interesa ili lobističkog diktata? Štaviše, tržišna revolucija iz 80-ih godina i dominantna ekonomska paradigma nam govore da tako i treba da bude. I da je tako za sve najbolje.

Nepoverenje prema vladajućim elitama je posledica uspešne projekcije kapitalističkog modusa ponašanja na sve sfere ljudske aktivnosti, uključujući i politiku. Nezgoda je u tome što, ako to prihvatimo, onda ne možemo očekivati od glasača da poveruju da se politika rukovodi idealom javnog interesa.

To je problem koji nije lako rešiti. Da bi se povratilo poverenje, politika bi morala da se povuče sa onih područja na kojima vladaju uobičajena kapitalistička pravila. A da bi se to dogodilo, političari bi morali da se odreknu skupa vrednosti koje kapitalistički sistem implicira, a u čijem središtu je maksimizacija finansijskog interesa. Kako i gde da pronađemo takve političare? Da se ugledamo na Tibet i nove lidere potražimo u zabačenim selima još nezagađenim hiperkomercijalizacijom? Budući da su izgledi za to mali, mislim da se treba privići na ideju da će nepoverenje potrajati i da provalija koja deli političku elitu i najveći deo populacije neće skoro nestati.

Zbog toga će politički život još dugo biti veoma komplikovan. A za opštu malaksalost političkog sistema i nevolje koje nas tek čekaju možemo okriviti trijumf kapitalizma.

Social Europe, 25.03.2019.

Preveo *Dorđe Tomić*

Pešćanik.net, 30.03.2019.

U ovom broju

Isaija Berlin: *O sposobnosti političkog rasuđivanja*

Alen Deršović: *Odbrana Izraela(5)*

Zorislav Paunković: *Drugačije o Asji Lacis*

Tatjana Gromača: *Timothy Snyder - O tiraniji*

Julian Scott: *Postoji li slobodna volja?*

***** *Dve knjige putopisne proze***

***** *Rišard Kapušćinjski – Car***

***** *Holokaust***

Branko Milanović: *Trijumf kapitalizma i politička kriza*

Alia Mundi

Magazin za kulturnu raznolikost

<https://istocnibiser.wixsite.com/ibis>

<http://aliamundimagazin.wixsite.com/aliamundi>

Ne zaboravite da otvorite

www.makabijada.com

http://balkan-sehara.com/prica1_2017.html

Istraživački i dokumentacijski centar

www.cendo.hr

Lamed

List za radoznale

Redakcija - *Ivan L Ninić*

Adresa: Shlomo Hamelech 6/21
4226803 Netanya, Israel

Telefon: +972 9 882 61 14

e-mail: ivan.ninic667@gmail.com

<https://listzaradoznale.wixsite.com/lamed>

Logo Lameda je rad slikarke

Simonide Perice Uth iz Vašingtona